

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Issue 3(81)

**Warsaw
2026**

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

ISSUE 3(81)

March 2026

Collection of Scientific Works

WARSAW, POLAND
Wydawnictwo Naukowe "iScience"
26-27 March 2026

ISBN 978-83-949403-3-1

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS: a collection scientific works of the International scientific conference (26-27 March, 2026) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2026 - 97 p.

Editorial board:

Bakhtiyor Amonov, Doctor of Political Sciences, Professor of the National University of Uzbekistan

Baxitjan Uzakbaevich Aytjanov, Doctor of Agricultural Sciences, Senior Scientific Researcher

Bugajewski K. A., doktor nauk medycznych, profesor nadzwyczajny Czarnomorski Państwowy Uniwersytet imienia Piotra Mohyły

Yesbosi'n Polatovich Sadi'kov, Doctor of Philosophy (Ph.D), Nukus branch Tashkent state agrarian university

Tahirjon Z. Sultanov, Doctor of Technical Sciences, docent

Shavkat J. Imomov, Doctor of Technical Sciences, professor

Nazmiya Muslihiddinova Mukhitdinova, Doctor of Philology, Samarkand State University, Uzbekistan

Sayipzhan Bakizhanovich Tilabaev, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Marina Berdina, PhD

Hurshida Ustadjalilova, PhD

Dilnoza Kamalova, PhD (arch) Associate Professor, Samarkand State Institute of Architecture and Civil Engineering

Juraeva Sarvinoz Boboqulovna, Associate Professor of Philological Science, head of chair of culturology of Khujand State University named after academician B. Gafurov (Tajikistan)

Oleh Vodiany, PhD

Languages of publication: українська, русский, english, polski, беларуская, казакша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերէն

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference "MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS". Which took place in Warsaw on 26-27 March, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees.

The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

ISBN 978-83-949403-3-1

© Sp. z o. o. "iScience", 2026

© Authors, 2026

TABLE OF CONTENTS

SECTION: ART STUDIES

Кудабаева Д., Сманова А.С. (Алматы, Қазақстан) ҚАЗАҚ ЭТНОЭСТЕТИКАСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ СӘН	4

SECTION: ECONOMICS

Yusifov Elshad, Yagubov Hikmat (Baku, Azerbaijan) DETERMINING THE LEVEL OF DIGITAL MANAGEMENT AND TECHNOLOGICAL CAPABILITIES IN COMPANIES	13

SECTION: MEDICAL SCIENCE

Бугаевский Константин Анатольевич (Новая Каховка, Украина) БИОХИМИЯ, ЕЁ ИСТОРИЯ И РЯД ИЗВЕСТНЫХ УЧЁНЫХ-БИОХИМИКОВ В ОТРАЖЕНИИ СРЕДСТВ ФИЛАТЕЛИИ	22
Бугаевский Константин Анатольевич (Новая Каховка, Украина) РОБЕРТ КОХ В ОТРАЖЕНИИ РЯДА СРЕДСТВ ФИЛАТЕЛИИ.....	38

SECTION: PEDAGOGY

Есмурат Венера Айдосқызы (Алматы, Қазақстан) ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА И ЕЕ РАЗВИТИЕ ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАТИВНЫЕ МЕТОДЫ	69

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Keishilova Saule Mukhtarkhanovna, Arystanbekova Bagdat Akishovna (Almaty, Kazakhstan) GRAMMAR SPEAKING SKILLS FORMATION IN STUDENTS OF NONSPECIAL FACULTIES	76
Otegulov Oralbek Jubanaluly (Astana, Kazakhstan) ENHANCING SPEAKING THROUGH ROLE PLAY	80
Zhuasbaeva Aliya Tlegenovna, Nurekeshova Gulsim Rakhmetbekovna (Almaty, Kazakhstan) DEFINITION OF THE CONCEPT OF COMMUNICATION IN MODERN LINGUISTICS	85
Жалмаханов Ш.Ш., Балапанова К.Ж. (Қарағанды, Қазақстан) ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДИАЛЕКТ ОМОНИМДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ СИПАТЫ	89
Кенжебекова Ж.А., Аметова А.Ж. (Қарағанды, Қазақстан) ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ	92

SECTION: ART STUDIES

УДК 7.038.6:391

МРНТИ 18.41.31; 14.35.07

Кудабаева Д.
1 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Сманова А.С.
п.ғ.к. қауымд.профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ЭТНОЭСТЕТИКАСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ СӘН

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ этноэстетикасының заманауи сән индустриясындағы интерпретациясы жан-жақты қарастырылады. Зерттеу 2020–2024 жылдар аралығындағы отандық дизайнерлердің топтамаларына жүргізілген контенттік және салыстырмалы талдауға негізделіп, этноэлементтердің дамуы мен қолданыс жиілігін анықтауға бағытталды. Талдау нәтижелері ою-өрнек мотивтері, түстік символика және дәстүрлі пішімдердің трансформациясы қазіргі сән тенденцияларына бейімделе отырып, жаңа визуалды мәнге ие болғанын көрсетті. Этностильдің графикалық жеңілдетілген нұсқалары, модернизацияланған түстік палитралар мен жаңаша пішімдер дизайнерлердің шығармашылығында кеңінен қолданылып, ұлттық эстетикалық кодтың заманауи дизайндегі орны нығайғаны байқалды. Сонымен бірге 18–35 жас аралығындағы тұтынушыларға жүргізілген сауалнама этноэлементтердің минималистік және урбанистік форматта ұсынылған үлгілеріне сұраныстың жоғары екенін көрсетті. Жалпы зерттеу қазақ этноэстетикасының қазіргі сән индустриясында мәдени-символдық және көркемдік ресурс ретінде маңызын арттырып, ұлттық стильдің жаңаша интерпретацияда дамуына елеулі ықпал ететінін айқындайды.

Тірек сөздер: Қазақ этноэстетикасы, ою-өрнек, заманауи сән, этностиль, дизайнерлік интерпретация, визуалды мәдениет, түстік символика.

Кудабаева Д.
магистрант 1 курса
Научный руководитель: Сманова А.С.
Кандидат педагогических наук, доцент (ассоциированный профессор)
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАЗАХСКОЙ ЭТНОЭСТЕТИКИ В СОВРЕМЕННОЙ ИНДУСТРИИ МОДЫ

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматривается интерпретация казахской этноэстетики в современной индустрии моды. Исследование основано на

контент-анализе и сравнительном изучении коллекций отечественных дизайнеров за 2020–2024 годы, что позволило выявить динамику развития и частоту использования этноэлементов. Полученные результаты показали, что орнаментальные мотивы, цветовая символика и трансформация традиционных силуэтов адаптируются к современным модным тенденциям и приобретают новое визуальное звучание. Широкое применение минимализированных графических орнаментов, обновлённой цветовой палитры и модернизированных форм свидетельствует об укреплении роли национального эстетического кода в современном дизайне. Кроме того, проведённый среди потребителей в возрасте 18–35 лет опрос выявил высокий интерес к этноэлементам, представленным в минималистичном и урбанистичном форматах. В целом исследование показывает, что казахская этноэстетика усиливает свою значимость как культурный и художественный ресурс в современной модной индустрии, способствуя развитию национального стиля в новой интерпретации.

Ключевые слова: Казахская этноэстетика, орнамент, современная мода, этностиль, дизайнерская интерпретация, визуальная культура, цветовая символика.

Kudabaeva D.

First-year Master's student

Academic Supervisor: Smanova A.S.

PhD in Pedagogy, Associate Professor

Abai Kazakh National Pedagogical University

(Almaty, Kazakhstan)

INTERPRETATION OF KAZAKH ETHNOAESTHETICS IN THE MODERN FASHION INDUSTRY

Abstract. This article provides a comprehensive examination of the interpretation of Kazakh ethnoaesthetics within the contemporary fashion industry. The study is based on a content analysis and comparative review of collections by Kazakh designers from 2020 to 2024, allowing for an assessment of the dynamics and frequency of ethno-element usage. The findings demonstrate that ornamental motifs, color symbolism, and transformed traditional silhouettes are actively adapted to modern fashion trends and acquire new visual dimensions. The widespread application of simplified graphic ornaments, updated color palettes, and modernized shapes highlights the strengthening role of the national aesthetic code in contemporary design. Furthermore, a consumer survey conducted among individuals aged 18–35 revealed a high level of interest in ethnically inspired elements presented in minimalist and urban-style formats. Overall, the study shows that Kazakh ethnoaesthetics is becoming an increasingly significant cultural and artistic resource in the modern fashion industry, contributing to the renewed development and reinterpretation of the national style.

Keywords: Kazakh ethnoaesthetics, ornament, contemporary fashion, ethno-style, design interpretation, visual culture, color symbolism.

КІРІСПЕ

Қазақ этноэстетикасы - ұлттық дүниетанымның, тарихи тәжірибенің, көркемдік мәнердің және мәдени кодтың үйлескен экспрессиясы. Ол ғасырлар бойы қалыптасқан ою-өрнек жүйесі, табиғи түстер палитрасы, символдық бейнелер, киімнің функционалдық құрылымы мен симбаттық пропорциялары арқылы көрініс тапқан терең эстетикалық дәстүрлерді қамтиды. Бұл эстетикалық жүйе тек көркемдік талғамды ғана емес, сонымен бірге қазақ халқының өмір салты, құндылықтар жүйесі, әлеуметтік қатынастары мен мифопоэтикалық ойлау ерекшеліктерін де бейнелейді. Заманауи сән индустриясы - динамикалық, технологиялық әрі үздіксіз жаңарып отыратын орта. Соңғы онжылдықта жаһандану үдерістері мәдени шекараларды кеңейтіп, этникалық мотивтердің жаңа форматта сұранысқа ие болуына ықпал етті. Әлемдік трендтер этникаға деген қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетеді: неоэтно, этникалық минимализм, фьюжн стильдері, дәстүрлі символдардың заманауи композициялық шешімдермен үйлесуі дизайнерлік ізденістердің өзегіне айналды. Осы контекстте қазақ этноэстетикасының заманауи сән индустриясындағы интерпретациясы өзекті ғылыми және практикалық мәселе болып табылады. Себебі ұлттық эстетикалық кодты жаңа форматқа бейімдеу - мәдени мұраны сақтаудың, оны заманауи тілде қайта ұсынудың және әлемдік сахнада танытудың тиімді жолдарының бірі. Сонымен қатар, этноэстетикалық элементтердің жаңаша үлгіде қолданылуы – отандық дизайнерлердің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, креативті индустрияның дамуына әсер етеді.

Зерттеу жұмысының мақсаты – қазақ этноэстетикасының негізгі белгілерін талдау, олардың заманауи сән индустриясында қалай интерпретацияланатынын анықтау және этноэлементтердің жаңа дизайнерлік шешімдермен үйлесімділігін көрсету. Жұмыс барысында мәдени-тарихи, салыстырмалы талдау және көркемдік интерпретация әдістері қолданылды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ. ҚАЗАҚ ЭТНОЭСТЕТИКАСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ

Қазақ этноэстетикасының қалыптасуы көшпелі өркениеттің дүниетанымдық құрылымымен тығыз байланысты. Ұлттық эстетикалық жүйе табиғатпен үйлесімді өмір салты, мифологиялық символдар, ритуалдық тәжірибелер, тұрмыс мәдениеті және қолөнер дәстүрлері арқылы қалыптасқан. Әсіресе киіз үй архитектурасы, зергерлік өнер, дәстүрлі киім үлгілері, ою-өрнек жүйесі мен түстердің семантикалық мәні қазақ халқының эстетикалық ойлауын айқындайтын маңызды мәдени феномендер болып саналады. Ою-өрнек қазақ этноэстетикасының басты көркемдік коды ретінде ерекше маңызға ие. «Қошқармүйіз», «тұмарша», «сыңар мүйіз», «құсқанаты» сынды өрнектер тек декоративті элемент емес, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған символдық мағыналарды білдіретін ақпараттық жүйе ретінде қарастырылады. Бұл өрнектер әлемнің тұтастығын, табиғат пен адам арасындағы байланыс ретіндегі философиялық түсініктерді бейнелей отырып, этностың мәдени жадын сақтайтын көркемдік тіл рөлін атқарады. Түстердің қолданылуы да қазақ эстетикасында маңызды семиотикалық қызметке ие. Ақ - тазалық пен адалдықты, көк - аспан әлемін, қызыл - өмір мен күш-қуатты, - табиғат пен өсімдік әлемін білдіреді. Бұл түстер жүйесі дәстүрлі киімдерде, бас киімдерде, әшекей бұйымдарда және тұрмыстық заттарда үйлесімділік принципімен қолданылған. Мұндай үйлесім ұлттық киімнің тек функционалдық емес, сонымен қатар символдық мәнін күшейткен. Қазақ

этноэстетикасы өнердің түрлі салаларында көрініс тапқанымен, оның ең айқын формасы - дәстүрлі киім. Қазақ киімі тарихи кезеңдерге, аймақтық ерекшеліктерге және әлеуметтік мәртебеге байланысты өзгеріп отырса да, оның негізін құрайтын пропорция, пішім, композициялық құрылым ғасырлар бойы тұрақты сақталған. Киімнің сыңаржақсыз симметриясы, жеңіл қимылға икемділігі, табиғи маталардың қолданылуы- эстетикалық талғам мен функционалдық талаптың үйлесімінен туған. Сонымен бірге, зергерлік өнер қазақ этноэстетикасының айрықша саласы ретінде әйелдің әлеуметтік мәртебесін, жас ерекшелігін, отбасылық жағдайын көрсететін эстетикалық-коммуникативтік құрал қызметін атқарды. Шолпы, жақ, сәукеле әшекейлері, өңіржиектер мен жүзіктердегі бедерлер архитектуралық ойлау мен нәзік қолөнер техникасын біріктіріп, ұлттық эстетикалық нормаларды қалыптастырды [1, 180-184 б.].

ҚАЗАҚ ЭТНОЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ЗАМАНАУИ СӘНДЕ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРУЫ

Заманауи сән индустриясы дәстүрлі мәдени кодтарды жаңа көзқараспен түсіндіру, тарихи эстетиканы қазіргі трендтермен ұштастыру үрдісімен ерекшеленеді. Қазақ этноэлементтерінің бүгінгі сәнде қайта жаңғыруы – жаһандану кезеңіндегі мәдени өзіндік ерекшелікті сақтаудың және ұлттық стильді әлемдік деңгейде танытудың маңызды бағыттарының бірі. Дизайн саласындағы бұл құбылыс тек декоративті көрініс емес, терең мәдени мағынасы бар эстетикалық интерпретация ретінде қарастырылады. Қазақ ою-өрнектерінің заманауи сәнге енуі ең алдымен олардың визуалды икемділігі мен символдық мазмұнының әмбебаптығымен түсіндіріледі. Қазіргі дизайнерлер дәстүрлі «қошқармүйіз», «құсқанаты», «тұмарша» өрнектерін минималистік формада қайта бейнелеп, графикалық қарапайымдылыққа негізделген жаңа композициялар жасайды. Бұл үрдіс этникалық стильді шамадан тыс күрделіліктен арылтып, оны кең аудиторияға қолжетімді етеді. Сондай-ақ, цифрлық технологиялардың дамуы этноэлементтерді жаңаша форматта қайта құруға мүмкіндік берді. Digital-print, лазерлік ойымаштау, компьютерлік графика, 3D-модельдеу сияқты технологиялар ою-өрнектердің формасын, масштабын және түстерін еркін трансформациялауға жол ашты. Соның нәтижесінде ұлттық нақыш заманауи сәнде динамикалық, қала стиліне бейімделген, трендтік сипатқа ие болды. Материалдардың жаңаруы да этноэстетиканың жаңа деңгейде бейнеленуіне әсер етті. Жібек, мақта, жүн сияқты дәстүрлі маталар заманауи текстуралармен – эко-тері, нейлон, органза, неоприн және қайта өңделген материалдармен үйлесім тауып, неоэтникалық стильді қалыптастырады. Мұндай синтез экологиялық тұрақты сән идеясымен үндеседі және ұлттық элементтердің универсалды қолданылу аясын кеңейтеді. Заманауи сәндегі этноэстетиканың қайта жаңғыруының тағы бір маңызды аспектісі - силуэт пен форманың трансформациясы. Қазақ киімдеріне тән кең пішімдер, тік сызықтар, симметрия, қозғалысқа ыңғайлылық қазіргі дизайнерлік шешімдерде жаңа мәнге ие болды. Классикалық бешпент, камзол, шапан формалары oversize, layering, casual-chic бағытындағы модельдерге бейімделіп, дәстүрлі киімдердің жаңа өміршең нұсқалары дүниеге келді. Этноэлементтердің жаңғыруы жаһандық сән индустриясындағы мәдени әртүрлілікке деген сұраныстың артуымен де байланысты. Халықаралық брендтер этникалық мотивтерді сәнге енгізіп жатқан кезеңде қазақ этноэстетикасының ерекше визуалды тілі отандық дизайнерлерге бәсекелік артықшылық береді. Қазақ өрнектерінің геометриялық үйлесімі, түстердің табиғи палитрасы, рухани-символдық тереңдігі

заманауи моданың эстетикалық талаптарына сай келеді және жаңа дизайн ізденістерін қолдайды [2, 45–52 б.].

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ДИЗАЙНЕРЛЕР ТӘЖІРИБЕСІ

Қазақстандық сән индустриясында этноэстетиканы жаңаша интерпретациялау үрдісі айқын көрініс тауып келеді. Жергілікті дизайнерлер ұлттық мұраның көркемдік кодтарын сақтай отырып, оларды заманауи форма, технология және стильдік трендтермен үйлестіре отырып жаңа дизайнерлік шешімдер ұсынады. Бұл тәжірибелер этноэлементтердің қазіргі сәнде өзектілігін дәлелдеп қана қоймай, қазақ мәдениетін жаһандық подиумдарда танытуға да ықпал етеді. Соңғы жылдары ерекше көзге түскен дизайнерлердің бірі - Aida Kaumenova, оның коллекцияларында қазақ ою-өрнектерінің нәзік графикалық интерпретациясы, табиғи түстердің үйлесімі және әйел сымбатына негізделген классикалық силуэттер ерекшеленеді. Дизайнердің шығармашылығы этноэстетика мен заманауи романтикалық стильдің синтезіне құрылған. Ол оюларды күрделі формада емес, минималистік реңкте қайта көрсетіп, ұлттық нақышты әлемдік fashion тенденцияларымен үйлестіре алады. Этникалық стильді заманауи қалалық сәнге енгізген дизайнерлердің бірі - SAULE Collection бренді. Бұл бренд қазақ өрнектерін streetwear, casual және smart-casual бағыттарына бейімдей отырып, кең аудиторияға арналған заманауи этностиль қалыптастырды. Олардың капсульдік топтамаларында көне өрнектердің стильденген графикалық нұсқалары жиі қолданылады, бұл этникалық элементтердің күнделікті киім стилінде табиғи көрінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде танымалдылыққа ие болған дизайнер - Asem Zhaken. Оның коллекцияларында дәстүрлі қимылға еркіндік беретін пішімдер, шапан мен камзолдың заманауи үлгіде трансформацияланған формалары, табиғи маталар мен күрделі эмбосстың үйлесімі ерекше орын алады. Ол этноэлементтерді haute couture деңгейінде қайта ұсыну арқылы қазақ эстетикасын жаңа мағынада танытып отыр. Жас дизайнерлер арасында да этноэстетикаға деген қызығушылық артып келеді. Мәселен, Janelle, Nomad Spirit, Qazaq Nomad Style брендтері жастарға арналған неоэтно стильді дамытып, ұлттық оюларды заманауи түстер палитрасына сәйкестендіріп, үрдіске айналдырып жүр. Әсіресе нейлон, эко-тері, органза сияқты жаңа материалдармен жұмыс істей отырып, олар ұлттық эстетиканы фьюжн форматында көрсетеді. Қазақстандық дизайнерлердің тәжірибесінде тағы бір маңызды үрдіс – қазақ этносимволдарын халықаралық сән индустриясының талаптарына сай сөйлеу тіліне бейімдеу. Дизайнерлер ұлттық белгі-символдарды тек декоративті элемент ретінде емес, идеялық мазмұнды білдіретін мәдени код ретінде қолданады. Бұл тәсіл этноэстетикалық элементтердің семиотикалық маңызын сақтап, олардың мағынасының жаңа контекстте ашылуына мүмкіндік береді [3, 112–130 б.].

ЭТНОЭСТЕТИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ СЕМИОТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ВИЗУАЛДЫ ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ

Қазақ этноэстетикасындағы көркемдік элементтер тек декоративтік функция атқармайды, олар- мәдени жадты сақтайтын, дүниетанымдық мағынасы бар таңбалық жүйе. Этноэлементтердің семиотикалық талдауы олардың символдық құрылымын, тарихи мәнін және қазіргі визуалды дизайндағы интерпретация механизмдерін түсінуге мүмкіндік береді. Заманауи сән индустриясы бұл символдарды жаңа эстетикалық кодқа бейімдеп, олардың визуалды әсерін күшейтетін жаңа формада қайта қарастырады. Қазақ

ою-өрнектерінің семиотикасы көбіне табиғаттың үлгілері мен мифологиялық түсініктерге негізделеді. «Қошқармүйіз» өрнегі - өсіп-өну, күш-қуат пен рухтың беріктігін білдіреді; «құсқанаты» - еркіндік, қозғалыс және рухани биіктеу символы; «тұмарша» - қорғаушы, жамандықтан сақтаушы таңба ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткен. Бұл символдардың құрылымындағы симметрия, ырғақ, пішіндік үйлесімділік қазақ халқының дүниені тұтас қабылдау принципін көрсетеді. Заманауи сәнде бұл элементтердің мағынасы жаңа визуалды контекстке түседі. Мысалы, дизайнерлер оюларды күрделі композициялардан бөліп алып, оларды минималистік геометриялық формаларға айналдырады. Мұндай өзгеріс этносимволдардың түпкі мағынасын сақтай отырып, олардың заманауи графикалық тілде көрінуіне жол ашады. Бұл тәсіл дәстүрлі таңбаларды жаңа эстетикалық кеңістікке енгізіп, жастар аудиториясына жақын етеді. Этноэлементтердің визуалды интерпретациясы түстер семантикасымен де тығыз байланысты [4, 216 б.]. Қазақ мәдениетінде әрбір түс белгілі бір символдық мәнге ие, сондықтан заманауи сәндегі түстік шешімдер мағыналық қабаттарды трансформациялайды. Мысалы, дәстүрлі қызыл түс - өмір, қуат, қорғаушы күштің символы - бүгінгі сәнде энергия, батылдық, индивидуалдылық идеясымен үндеседі. Ақ түс - тазалық, шынайылық белгісі - *minimal chic* стилінде жиі қолданылады. Көк түс - аспан мен рухани кеңістіктің - және спорттық стильдерде ұлттық мәнерді көрсететін жаңа трендке айналды. Семиотикалық интерпретацияның тағы бір деңгейі - пішім мен құрылымның өзгеруі. Дәстүрлі киімдердегі сызықтардың икемділігі, қозғалысқа еркіндік беретін кең силуэттер қазіргі сәнде функционалды дизайн принциптерімен қабаттасып, мәдени мазмұнның жаңа қырын ашады. Дизайнерлер шапан, камзол сияқты киімдерді қайта бейімдеп, олардың пішінін заманауи урбанистік стильге жақындата отырып, этносимволдардың көркемдік әсерін сақтайды. Этноэстетикалық элементтердің визуалды интерпретациясы тек сәндік безендіру деңгейінде шектелмейді. Ол - мәдени мағынаны кодтау, ұлттық айрықша белгіні жаңа көркемдік ортада қайта таныту процесі. Мұндай қайта оқылым ұлттық мәдениеттің өміршеңдігін арттырып, оның қазіргі креативті индустрияда өз орнын табуына ықпал етеді [5, 64-75 б.].

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Зерттеу нәтижелері қазақ этноэстетикасының заманауи сән индустриясында қолданылу ерекшеліктері мен оның даму динамикасын жан-жақты сипаттауға мүмкіндік берді. Зерттеу 2020–2024 жылдар аралығындағы отандық дизайнерлік топтамаларға контенттік талдау жүргізуді, этноэлементтердің әртүрлі көріністерін жіктеуді және тұтынушылардың этностильге деген көзқарасын анықтауды қамтыды.

Ең алдымен, талданған 56 коллекцияны қарастыру этноэстетика элементтерінің соңғы бес жылда тұрақты түрде өсіп келе жатқанын көрсетті. 2020 жылы бұл элементтер коллекциялардың тек 24%-ында ғана кездессе, 2024 жылы олардың үлесі 41%-ға дейін артқан. Бұл өсім этноэстетикалық мотивтердің сәндік функциядан тыс шығып, дизайнерлік тілдің маңызды құрамдас бөлігіне айналғанын дәлелдейді. Өзгерістің мұндай қарқыны этностильдің уақытша тренд емес, отандық сән индустриясының басты бағыттарының біріне айналып келе жатқанын айғақтайды.

Кесте 1. 2020–2024 жж. этноэлементтердің қолданылу динамикасы

Жыл	Үлес (%)
2020	24
2021	27
2022	33
2023	37
2024	41

Этноэлементтердің мазмұндық құрылымын талдау олардың қолданылуында әртүрлі басымдықтар бар екенін анықтады. Зерттеу нәтижесінде үш негізгі этноэлемент тобы айқындалды:

1. Графикалық ою-өрнек мотивтері (шамамен 52%). Бұл элементтер барлық коллекциялар ішінде ең жиі кездесетін және ең икемді трансформацияланатын категория ретінде танылды. Оюлардың графикалық жеңілдетілген, стильденген нұсқалары минималистік эстетикамен оңай үйлеседі және дизайнерлерге күрделі емес, бірақ символдық мазмұны терең визуалды шешімдер жасауға мүмкіндік береді. Бұл ою-өрнектер ұлттық кодты танымал фьюжн және неоэтно бағыттарымен үйлестіруде негізгі құралға айналды.

2. Түстік символика (шамамен 28%). Қазақ мәдениетіне тән қызыл, көк, ақ түстердің стилизацияланған нұсқалары заманауи түстік палитраларда жаңа реңкте көрініс тапты. Дизайнерлер бұл түстерді тек эстетикалық үйлесімділік үшін емес, олардың семантикалық мағынасын сақтай отырып қолдануға ұмтылады. Түстік символиканың жаңаша интерпретациясы этноэлементтердің эмоционалдық әсерін күшейтіп, киімнің мағыналық құрылымын тереңдетеді.

3. Пішімдік трансформация (шамамен 20%). Шапан, камзол, жейде секілді дәстүрлі киім пішіндерінің *oversize*, *layering* немесе *urban-casual* бағыттарына бейімделген нұсқалары ұлттық костюм элементтерінің функционалдық әлеуетін кеңейтті. Мұндай трансформация дәстүрлі форманы толық өзгерте отырып емес, оның негізгі идеясын сақтай отырып жүзеге асырылды, бұл этноэстетиканың конструктивтік негізінің заманауи сәнге ену мүмкіндігі жоғары екенін көрсетті.

Кесте 2. Этноэлементтердің қолданылу үлесі

Этноэлемент түрі	Қолданылу сипаттамасы	Үлес (%)
Ою-өрнек мотивтері	Минималистік, стильденген, графикалық	52
Түстік символика	Қызыл, көк, ақ түстердің жаңаша интерпретациясы	28
Пішімдік трансформация	Шапан, камзол формаларының заманауи нұсқалары	20

Зерттеудің тұтынушылық аспектісі де маңызды нәтижелерді айқындады. 18–35 жас аралығындағы 312 қатысушы арасында жүргізілген сауалнамада респонденттердің басым бөлігі этностильдің жаңаша интерпретациясын оң қабылдайтынын білдірді. Сауалнама нәтижесі бойынша: 74% – ою-өрнектердің минималистік нұсқаларын сатып

алуға дайын; 82% – этноэлементтерді күнделікті стильмен үйлесімді деп есептейді; қатысушылардың едәуір бөлігі этностильдің «ауыр» дәстүрлі формасына емес, оның жеңілдетілген, жаңғыртылған нұсқаларына қызығушылық танытады. Аталған деректер этноэстетиканың тек дизайнерлер арасында ғана емес, кең тұтынушылық аудитория арасында да өзектілігін сақтап отырғанын дәлелдейді.

Кесте 3. Тұтынушылар сауалнамасының нәтижелері

Сауалнама сұрағы	Иә (%)	Жоқ (%)
Этностильді ұнатасыз ба?	68	32
Минималистік оюларды сатып алуға дайынсыз ба?	74	26
Этноэлемент күнделікті стильмен үйлесе ме?	82	18

Жалпы, зерттеу нәтижелері қазақ этноэстетикасының қазіргі сән индустриясында көркемдік, семиотикалық және функционалдық мағынасы бар кешенді құбылысқа айналғанын көрсетеді. Этностильдің графикалық, түстік және конструктивтік аспектілерінің заманауи дизайнермен үйлесімді синтезі ұлттық стильді жаңғыртып қана қоймай, оның халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті болуына ықпал етеді. Этноэстетика элементтері қазіргі сәннің көркемдік тілін байытып, ұлттық мәдени кодтың жаңа буынға қолжетімді әрі тартымды форматта берілуіне мүмкіндік жасап отыр.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу қазақ этноэстетикасының заманауи сән индустриясында тек сәндік элемент ретінде емес, ұлттық мәдениетті заманауи контексте қайта танытатын маңызды көркемдік және идеологиялық ресурс екенін дәлелдеді. Тарихи қалыптасқан ою-өрнек жүйесі, түстік символика және дәстүрлі пішімдік ерекшеліктер қазіргі дизайнерлік шешімдермен үйлесім тауып, жаңа визуалды мәнге ие болып отыр. 2020–2024 жылдар аралығындағы коллекцияларды талдау этноэлементтердің қолданылу жиілігінің 17%-ға өскенін анықтап, этностильдің тұрақты шығармашылық трендке айналғанын көрсетті. Әсіресе графикалық оюлардың трансформацияланған нұсқалары дизайнерлер тарапынан ең жиі пайдаланылатын элемент ретінде ерекшеленді.

Тұтынушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері де этностильге деген қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетті: қатысушылардың көпшілігі минималистік және жаңғыртылған этноэлементтерді заманауи киім стилімен үйлесімді деп бағалап, күнделікті тұрмыста қолдануға ыңғайлы екенін атап өтті. Бұл этноэстетиканың нарықтық әлеуетін ғана емес, сонымен бірге ұлттық мәдени кодтың жаңа формада қабылданып жатқанын білдіреді.

Жалпы алғанда, қазақ этноэстетикасының қазіргі сән индустриясында интерпретациялануы – дәстүр мен инновацияның табиғи синтезі. Мұндай шығармашылық үдеріс ұлттық мәдениеттің өміршеңдігін арттырып, оның жаһандық сән кеңістігінде танымалдығын күшейтуге мүмкіндік береді. Этноэстетика элементтерінің заманауи форматта жаңғыруы ұлттық бірегейлікті сақтау мен оны халықаралық деңгейде танытудың маңызды стратегияларының біріне айналып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Аманжолова, Д. Қазақ этноэстетикасының көркемдік жүйесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 184 б.
2. Базарбаева, С. Заманауи сән және ұлттық код: этнодизайнның даму бағыттары // Өнертану журналы. – 2022. – №3. – Б. 45–52.
3. Egamberdieva, A. Contemporary Interpretation of Central Asian Ornamentation in Fashion Design // International Journal of Fashion Studies. – 2023. – Vol. 10(2). – P. 112–130.
4. Жүнісова, А. Қазақ ою-өрнегінің семиотикасы. – Астана: Фолиант, 2020. – 216.
5. Kaumenova, A. Ethnic Motifs in Modern Fashion: Reconstructed Traditions // Fashion & Culture Review. – 2023. – Vol. 7(1). – P. 64–75.

SECTION: ECONOMICS

Yusifov Elshad

Phd, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0003-1946-2937,

Yagubov Hikmat

Master student

ORCID ID: 0009-0000-1032-4461

Azerbaijan University of Architecture and Construction
(Baku, Azerbaijan)

DETERMINING THE LEVEL OF DIGITAL MANAGEMENT AND TECHNOLOGICAL CAPABILITIES IN COMPANIES

Abstract. *The article conducts research to determine the level of digital management and technological capabilities in companies. It is noted that digital management mainly covers the preparatory stage of the business “digitalization” process, assessing the current state of resources and the digital maturity of the company, and selecting and implementing digital tools and relevant software. In this regard, the article presents the components of the digital management concept in a simple form for theoretical understanding by companies. In the continuation of the study, the internal elements of the sources that drive digitalization are also presented separately. The stages of digital management are also proposed in the article and each stage is explained in detail. At the end of the study, the strategy stage, which is one of the main stages of digital management, is explained in a table, the elements of the strategy formulation process are explained, and recommendations are made by summarizing the results in the direction of the research.*

Keywords: *company, digital management, technological capabilities, digital transformation, methodology.*

Introduction. In the modern world economy, management science represents a fundamental layer of theoretical and practical knowledge. The development of management as a separate field has undergone significant changes in recent times as a result of socially significant events. Currently, thanks to various research and commercial developments, the existing concepts of process, functional and project-based management approaches are widely known to practical managers, executives and other interested parties. Management tools related to digitalization are being improved every year, new applications and software products appear, and digital technologies are being applied. However, the methodological foundations remain unchanged, the main management functions, namely planning, organization, motivation and control, are applied at every level of the hierarchical structure of any company. The global trend towards digitalization gives a powerful impetus to the development of new business

processes and new opportunities for growth, but the call to harmonize the application of digital technologies with the existing organizational model within the company is becoming increasingly urgent. The new management challenge is not the local use of digital technologies in a specific functional area or the targeted optimization of business processes using new software, but the creation of an effective ecosystem that is consistent with the company's goals and digital strategy. The effective integration of technology into the operational activities of companies requires a reconsideration of the conceptual framework of next-generation management. This framework expands in certain categories to form methods, management principles and organizational elements, as well as management infrastructure. Improving digital management in the new business environment can take the form of consolidating new technological capabilities to address management shortcomings [8, p. 237].

Analysis of recent research and publications. Today, a number of important studies have been conducted in Azerbaijan and internationally to determine the level of digital management and technological capabilities in companies in all sectors of the economy. These include the studies of H. Jorge, M. Castillo-Vergara, E. Yusifov, V. Biba, I. Milenko, A. Paveliva, T. Kushnirova and others [1; 2; 5; 7; 9; 10; 11; 12].

The purpose of the work is to determine the level of digital management and technological capabilities in companies.

Main material of the research. The main practical challenge for local companies today is to move from piecemeal digitalization to comprehensive digital management. Most companies have already automated some processes in one form or another. They may have implemented electronic document management, customer relationship management, enterprise resource management, or other software, meaning that existing digital technologies only affect a specific activity, functional area, or department. In this case, decision-making for managers is complicated by the uneven delivery of information, whether based on business analytics, big data, or market analysis. In the case of full digitalization, reporting on business processes can be presented in a completely different way. The lack of a unified information environment in some companies also negatively affects investment decisions. It is difficult to assess the convenience, as well as the comprehensiveness, of the analyzed data, results, and predictive indicators based on big data or artificial intelligence for presentations to both potential investors and management [6, p. 7]. Of course, in the current digital competitive environment, the organization of a unified information environment is important. The creation of a unified digital infrastructure is the goal of implementing digital management. In this regard, the following approaches can be fundamentally noted:

1. From the position of natural development in the modern conditions of management science. Proponents of this approach believe that management is now inextricably linked with the use of digital tools, and they are becoming an integral part of the general management methodology.

2. From the position of a separate scientific field focused on the effective process of digital transformation. A technological model, a digital transformation management model and an optimization digital management model are distinguished. Also, digital management should be considered as a result of the transformation of cognitive management.

In the current situation, digital business transformation is a process of supporting the use of digital technologies and the creation of new, powerful digital business models, and is the management of organizational changes in companies. Digital transformation is undoubtedly a fundamental change in the company's operations. First of all, changes should occur in organizational structures, including human resources, their functions, relationships with other departments, the transfer of tasks to new technologies, etc. Digital transformation management is the management of digital transformation, as a strategy, planning and coordination of all digital transformation processes. In particular, the concept of digital management is now quite vague [3, p. 19]. Strictly speaking, it is currently impossible to claim that strategic management will be completely replaced by digital management from a theoretical point of view. On the contrary, the knowledge base accumulated in management science should help managers in effective digital transformation. However, not every business requires complete digitalization of business processes. Also, it seems incomplete and incorrect to equate digital management with digital transformation management. Digital management also includes other stages of the business “digitalization” process, mainly the preparatory stage, assessing the current state of resources and the digital maturity of the company, the selection and application of digital tools and appropriate software. The components of the digital management concept for theoretical understanding by companies are presented in a simple form in Figure 1.

Figure 1. Digital governance methodology
Source: compiled by the author

This includes the sources of digitalization in the modern era, its life cycle depending on different companies, the strategies that companies implement depending on the markets, as well as the models and methods. All these components determine the success and profitability of the company, as well as the level of its competitiveness. Figure 2 separately presents the internal elements of the sources that drive digitalization.

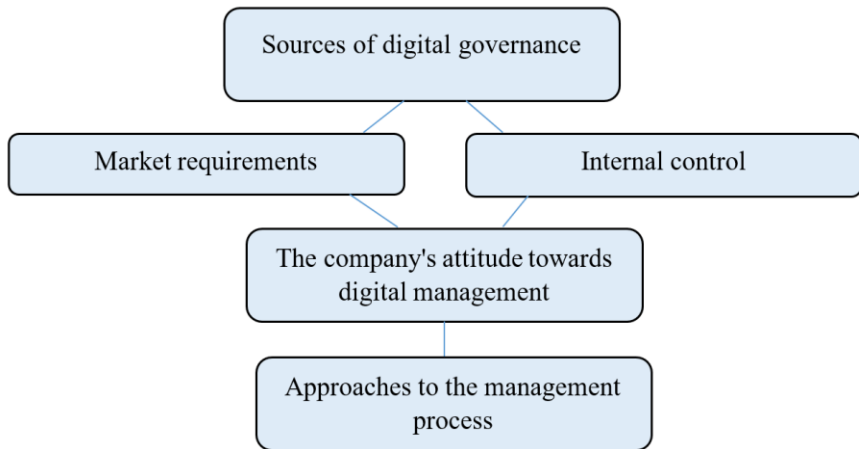

Figure 2. Sources of digital governance
Source: compiled by the author

Digital management sources are the prerequisites for the digital transformation management process, that is, the factors that play a primary role in changes in company management. We consider, first of all, market requirements as a source of digital management. They include consumer requirements and competitors' business practices. The company's operating conditions, that is, the external environment, can act as a catalyst for the transformation process and a topic of discussion for managers. In the first case, the company must meet customer requirements in order to maintain its market share. Without appropriate changes in management and production processes, without the use of digital technologies, the company's product will not meet consumer expectations, and therefore consumers will not buy it. In the case of competitors' behavior, the source of digital management can be the active use of new digital technologies by market leaders and the corresponding aggressive advertising about the consequences of their use for the end user, convenience, new functionality, etc. Here it is important not to miss the moment when a new product becomes widespread on the market. Otherwise, companies with outdated products face bankruptcy. Nokia, Kodak, Polaroid, General Motors, etc. Companies such as, for example, have either completely left the market or significantly lost market share due to their inability to demonstrate a management position that matches the pace of market digitalization in a timely manner. Sometimes innovation and digital transformation are an important step in the future of a company. Internal monitoring of the company can serve as a source of digital management. Based on an analysis of the internal environment for the potential digitalization of activities and business processes, management can make decisions on the introduction of new digital technologies and appropriate management changes. Internal monitoring can include assessing the degree of automation of core and support business processes, surveying employees about the use and satisfaction of new technologies, and testing new tools. Thus, digital management sources imply a market or internal situation in the company where changes in the management process are obvious and

necessary for the purpose of digital transformation of the management system. The digital management life cycle represents the stages of implementing changes in the company's management system. It is important to note that this period is not project-based, but process-based. The cycle is repeated when it is necessary to improve the digital platform. The stages of implementing digital management appear to be quite flexible. The company manager can independently determine the composition and sequence of actions to be taken. Figure 3 shows the digital management stages we propose.

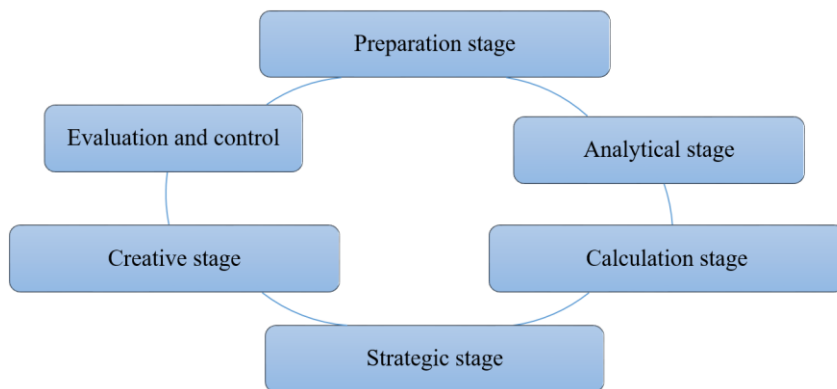

Figure 3. Digital governance life cycle stages

Source: compiled by the author

The first stage, the preparatory stage, involves the assessment and audit of the infrastructure using the basic digital management model template or a digital management model specific to the company's profile, and, if necessary, the development and implementation of measures to increase the efficiency of the digital management model components. The next stage, the analysis stage, serves to analyze existing digital technologies, solutions and platforms that meet the company's needs, as well as to study the digital transformation experience of market leaders. The selection of software, software products or information systems also takes place in the second stage. The selection of a service provider is very important in terms of security in the digital environment.

The calculation stage is the process of assessing the economic efficiency of implementing digital solutions using established methodologies. Alternative digital methods to traditional methods are identified and proposed. The strategic stage is the definition of a digital management implementation strategy. This includes preparing a detailed plan for the implementation of activities and practices, creating a roadmap and a working group with responsible persons. The implementation phase is based on the implementation of planned activities and experiments in accordance with the defined strategy and the developed digital management implementation plan. The horizon of the last evaluation phase ranges from the analysis of the level of implementation, that is, from revealing how many people use digital tools and how successful they are, to determining the economic impact based on key

quantitative and qualitative indicators. After moving to the next level of digital maturity, the digital management cycle is repeated, taking into account the indicators already achieved and desired in the future [4, p. 256]. The proposed methodology seems to be quite universal for companies of different sizes and industries. However, in order to achieve the goals of a particular company and its digital strategy, the digital management subject can regulate the content of the stages, the presence of additional stages at different times, as well as their number. Thus, those responsible for the management of the company can minimize the risks of non-implementation, misunderstanding and evasion of responsibility by appointing responsible persons for each stage, and also once again emphasize the importance and necessity of measures to shape changes in the company's operations, including the introduction of digital technologies. In other words, such administrative support determines the company's serious commitment to digitalization and its future success. The next component of the digital management methodology, according to Figure 1, is the implementation strategies for digital management. This type of strategy differs from the concept of a company's digital strategy. Digital management strategies are a set of action plans and measures aimed at increasing the level of digitalization through changes in the company's business processes. These changes concern not only the introduction of new digital technologies, but also the restructuring of all business processes and the adaptation of human resources to the labor market, as well as new ways of working of the company. Digital management strategy is a thoughtful direction for the growth and development of the company within the framework of global digitalization. Having examined the main types of strategies based on the company's resources and the level of digitalization, we identify the following.

Priority-based strategy. Priority is a competitive advantage that positively affects the growth of a company's digital maturity. Priority can be, first of all, the company's administrative, financial, technological, human or digital resources. The company's digital resources are digital tools and platforms used in its operations to create, store, process and distribute electronic information to increase the efficiency of management decision-making and ensure sustainable growth and development. In our opinion, for all innovations, priority should be given to what proactively promotes innovation within a particular company. Currently, a strong organizational culture, team unity or a charismatic leader who can lead the team and is trusted by all employees can serve as the foundation. The process of implementing digital management uses the company's priorities as fully and effectively as possible. These priorities should take center stage for the strategic and development stages of the digital management life cycle. A priority-based strategy stays ahead of competitors, creates new business processes and new products using digital technologies. According to this strategy, the company plans to become an industry leader with a high market share and take a leading position among all competitors. The activities of such companies require significant investments, therefore, one of the most important tools of this strategy is raising capital. Since a company with such a strategy operates from a strong position, in addition to financial resources, it requires a strong human resource base. This includes the best specialists, a professional team with a high level of competence in the field of digital solutions. Another distinctive feature of this approach is the high level of risk. A start-up company always takes risks, therefore, a serious assessment of digital solutions, applied digital innovations is important. This assessment is not only a quantitative

determination of the economic impact, but also an assessment of how it will improve the company's status in the eyes of investors, partners and consumers in terms of reputation. The importance of digitalization can be reflected in customer loyalty and a modern image of the company in line with trends. Table 1 presents the inputs, tools and outputs of the strategy formulation process. It reflects the inputs, methods, tools and outputs of the strategy formulation based on priorities.

Table 1		
Elements of the strategy formulation process		
Introduction	Methods and tools	Exit
Internal monitoring data. Results on achieved and desired indicators. Industry data (market capacity, entry barriers, dynamics of the number and solvency of consumers). Competitor analysis. Production and technological capabilities data. Resource capabilities data.	SWOT, PEST analysis. McKinsey 7S Matrix. Product portfolio analysis: BCG, focus groups. Methods for assessing the effectiveness of the implementation of digital transformation: Methods of simulation and modeling of the implementation of digital solutions. Methods of investment analysis (net present value, ROI, NVP). Building dynamic models. Methods for selecting a digital technology supplier (tender, competition, score-rating evaluation of commercial offers). Questionnaires, employee surveys	Regulatory documents (order, instruction) defining the strategy. Order on the appointment of responsible persons. Amendments to job descriptions, regulations and other documents in accordance with the objectives of the strategy. Action plan for the introduction of digital technologies and the creation of a single digital platform. Contracts with digital service providers and key specialists.

Source: compiled by the author based on research

In the case of developing a strategy based on the situation where the company is weak in the competitive process, it is intended to apply technologies and digital developments that already exist and are actively used by competitors. This means that the advantages of this strategy are low risks and versatility of digital solutions. In such a situation, digital management will be driven by changes in the market and competitors' behavior, updated business processes or the product itself. Therefore, benchmarking, assessing and comparing the performance indicators and product features of market leaders with the company's own characteristics, will be a key tool in formulating a strategy. By assessing its own business processes and product portfolio, management will be able to identify outdated technological processes and irrelevant products that cannot be digitized and can be removed from the production cycle. A company with a vulnerability-based strategy should obtain capital as soon as possible to implement digital management. Here, weakness is perceived as a lost opportunity, loss of market share or potential due to the failure to implement new digital technologies earlier. If the company's management refuses to implement changes, the most severe form of weakness is imminent bankruptcy. Therefore, the advantages gained in time must be protected.

Separately, there is a strategy for maintaining or stabilizing advantages. This strategy is aimed at maintaining the company's market position and level of digital maturity. Basically,

it is the result of the company's digital transformation. After all changes and planned digitalization activities, the digital management organization must adhere to a strategy for maintaining advantages. This includes enhanced, continuous monitoring of changes both in its own industry and in the sphere of new technologies. Monitoring the behavior of competitors and their products is an integral part of this development stage.

In the event of the emergence of disruptive digital technologies on the market, the rapid spread of technological innovations, or the introduction of new business processes by competitors, the company should return to the digital management implementation life cycle and implement a strategy based on priorities or weaknesses. Thus, it becomes possible to identify the main components of the existing digital management methodology of companies operating in the country, as sources, life cycle and key strategies.

Conclusion. Our research shows that the application of digital technologies in companies has a significant impact on optimizing management processes, intensifying information circulation, as well as increasing the quality of transparency and accountability in the company's organizational activities. In this regard, based on the general results of the study, it can be said that digitalization, as well as modern technologies, play an important role in increasing the efficiency of the company's adaptation process to the new environment. In order to maintain the positions they have gained in the competitive process and also develop their current positions, companies using modern technologies should update their management systems in accordance with the principles of digital transformation, expand the application of innovative technologies, and ensure the adaptation of human resources to changes. Activities to be implemented in the mentioned direction can benefit companies in increasing their operational efficiency, improving management processes, and ensuring sustainable development.

REFERENCES

1. Abdullayev, K., Abdullayev, R., Yusifov, E., Babazade, I., & Fataliyeva, G. (2024). Main directions of the development of the digital economy in the Republic of Azerbaijan. *Economics of Development*, 23(1), 78-88. <https://doi.org/10.57111/econ/1.2024.78>
2. Abdullayev, K., Yusifov, E., Tazabekova, T., Tkachenko, A., & Mezheryskiy, D. (2025). International trade and its implementation: Studying the impact on the economic development of Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Ukraine. *International Journal of Accounting and Economics Studies*, 12(2), 347-360. <https://doi.org/10.14419/9302vg44>
3. Baía, E. P., Ferreira, J. J. Dynamic capabilities and performance: How has the relationship been assessed? // *Journal of Management and Organization* - 2019 – pp. 1-30. doi:10.1017/jmo.2019.88
4. Ferreira, J. J., Rodrigues, R. Value and rareness of resources and capabilities as sources of competitive advantage and superior performance // *Knowledge Management Research and Practice* – 2020. 18(3), pp. 249-262. doi:10.1080/14778238.2019.1599308
5. Ismayilov, V., Ibrahimli, C., Yusifov, E., Nasirova, O., Kamran, & Shykyhyly, K. (2024). An econometric model of the dependence of economic growth of GDP on a group of factors. *Journal of Ecohumanism*, 3(8), 12137-12150. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.5814>

6. Jorge Heredia, Mauricio Castillo-Vergara, How do digital capabilities affect firm performance? The mediating role of technological capabilities in the “new normal” // *Journal of Innovation and Knowledge* - 7 (2022) – p. 10.
7. Miniailenko, I., Byba, V., Yusifov, E., & Pavelieva, A. (2022, January). The role of financial and investment potential in achieving economical equilibrium in construction. *Lecture Notes in Civil Engineering*, 181, 677-696. doi: 10.1007/978-3-030-85043-2_64
8. Yusifov, R.V. Assessment of the impact of digital transformation on management structures and business processes in enterprises [Electronic resource] // *Journal of Construction Economics and Management* – 2026, - pp. 232-239. <https://timjurnal.az/uploads/2026/02/rolan-yusufov-dilare-x-sumqayit-1-1.pdf>
9. Yusifov, E., Sarkarli, A., & Kushnirova, T. (2022). Analysis of the role and place of the building materials industry in the development of Azerbaijan’s economy. *Lecture Notes in Civil Engineering*, 181, 809-819. https://doi.org/10.1007/978-3-030-85043-2_74
10. Yusifov, E. (2021). Level of implementation and development directions of innovations in the field of construction and investment in Azerbaijan. *Building Innovations* (Poltava, Ukraine, 20-21 June), 323-327.
11. Yusifov, E., Main Capital Investments In The Construction Sector: An Analysis In The Context Of Sustainable Development. *Modern Civil Engineering Problems (MCEP 2025)*. <https://mcepazuac.org/wp-content/uploads/2025/06/22.-Turan-Aslanova-Elshad-Yusifov-Nargiz-Fatahova.pdf>
12. Yusifov, E., Rzayev O. (2025). The role of quality management in the construction sector: analysis and application in the context of Azerbaijan. *Economics and region*. 3(98), 177-182 DOI: 10.26906/EiR.2025.3(98).3915

SECTION: MEDICAL SCIENCE

УДК 617.3

Бугаевский Константин Анатольевич
кандидат медицинских наук, доцент на пенсии
(Новая Каховка, Украина)

БИОХИМИЯ, ЕЁ ИСТОРИЯ И РЯД ИЗВЕСТНЫХ УЧЁНЫХ-БИОХИМИКОВ В ОТРАЖЕНИИ СРЕДСТВ ФИЛАТЕЛИИ

Аннотация. В данной исследовательской статье, её автором, приведены результаты, проведённого им, нового исследования, тематически посвящённого, изучению вопроса, представленности и объёма, такой науки, как биохимия в разных видах филателии, посвящённых её истории и ряду учёных-биохимиков. Всего, в данной исследовательской статье, её автором представлено: 78 скриншот-копий разных видов филателистических коллекционных материалов. Из них: почтовых марок - 38 экземпляров их скриншот копий; конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов - 33 экземпляра их скриншот-копий; картмаксимумов - 1 экземпляр; почтовых штемпелей специального гашения - 5 экземпляров их скриншот-копий.

Ключевые слова: биохимия, история и герои биохимии, филателия, почтовые марки, конверты первого дня и художественные конверты, скриншот-копии.

Bugaevsky K.A.
retired Associate Professor
(New Kakhovka, Ukraine)

BIOCHEMISTRY, ITS HISTORY AND A NUMBER OF FAMOUS BIOCHEMISTS IN THE REFLECTION OF MEANS OF PHILATELY

Annotation. In this research article, the author presents the results of a new study conducted by him, thematically devoted to the study of the issue, representation and volume of such a science as biochemistry in different types of philately, dedicated to its history and a number of biochemists. In total, in this research article, the author presents: 78 screenshot copies of different types of philatelic collectible materials. Of these: postage stamps - 38 copies of their screenshot copies; first day covers and art stamped envelopes - 33 copies of their screenshot copies; maximum cards - 1 copy; special cancellation postmarks - 5 copies of their screenshot copies.

Keywords: biochemistry, history and heroes of biochemistry, philately, postage stamps, first day covers and art envelopes, screenshot copies.

Цель статьи

Целью написания данной статьи, является представление её автором, полученных результатов проведённого им исследования, и их анализ, тематически посвящённых, объёму представленности в мировой филателии и всех её видах (на почтовых марках, конвертах первого дня и художественных конвертах, картмаксимумах, почтовых штемпелях специального гашения), коллекционных материалов, посвящённых биохимии, её истории, и ряде учёных-героев.

Гипотеза исследования

В период, до начала проведения подготовительных работ, по проведению данного исследования, у его автора, возникла рабочая гипотеза, суть которой состояла в том, что вполне вероятно существование, самых разнообразных, коллекционных филателистических материалов, которые, тематически посвящены такой медико-биологической дисциплине, как биохимия, её истории и ряду её учёных-героев, разных стран мира и разных годов их выпуска.

Материалы и методы

При написании этой исследовательской статьи, её автором, были изучены, все доступные, в интернете исследовательские материалы, посвящённые изучению данного вопроса, включая выпуски филателистических материалов, посвящённых биохимии, и исследовательские статьи других медицинских авторов, и коллекционеров-филателистов, работающих с медицинской, медико-биологической тематикой и, в частности – по биохимии.

Введение

По мнению автора данной исследовательской статьи, любые исследования, посвящённые разнообразным направлениям медицины, и медико-биологических направлений науки, всегда являются, актуальными и востребованными. Автором данной статьи, в прошлые годы, уже были представлены, результаты его, более ранних исследований, по изучаемому вопросу. Но, объективности ради, следует отметить, что в каждой, из его, прошлых исследовательских работ, были представлены, новые результаты его исследований. Не перестаёшь удивляться, обилию, самых новых, филателистических материалов, которые представлены в интернете, в частности, по химической, медико-биологической и биохимической тематике исследований! Все обнаруженные, новые филателистические материалы, будут сопровождаться краткими, сопроводительными комментариями и, в обязательно строгом порядке, соответствующими ссылками, на места из заимствования в интернете, для строго-обязательного соблюдения авторских прав. Для лучшего понимания термина «биохимия» и его значения, хотелось бы привести его определение, предоставленное. В начале XVII века современная биохимия как самостоятельная наука сложилась на рубеже XIX и XX веков. До этого времени вопросы, рассматриваемые ныне биохимией, изучались с разных сторон органической химией и физиологией [1]. Итак, согласно определения, данного Российским Обществом «Знание» - **Биохимия** (биологическая, или физиологическая химия) – фундаментальная наука, изучающая химический состав и свойства веществ, составляющих живые системы, их взаимопревращения в процессе метаболизма, а также роль обменных процессов в функционировании различных

органов и тканей в норме и при патологии. Термин «биохимия» начинают использовать эпизодично с середины XIX века, в классическом смысле он был предложен и введён в научную среду в 1903 году немецким химиком Карлом Нейбергом (1877-1956). Privat-доцент в берлинском университете по химии с 1904 г., в 1906 г. получил звание экстраординарного профессора, профессор (1916); в 1938 эмигрировал, работал в Иерусалиме и Нью-Йорке. Член-корреспондент Российской Академии Наук, с 03.01.1925 по отделению физико-математических наук (разряд физических наук (химия)). Основные труды по обмену углеводов, брожению, ферментам. Открыл ряд ферментов (пируватдекарбоксилазу, b-глюкуронидазу и др.), а также промежуточный продукт обмена углеводов – фруктозо-6-фосфат (эфир Нейберга) [1, 13].

Рисунок 1. Немецкий учёный-биохимик - Карл Нейберг

Основная часть статьи

В самом начале, своего рассказа о представленности биохимии, её истории и героях, в разных средствах и видах мировой филателии, хотелось бы представить, на рисунке 2, в подборке тематических почтовых марок, конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов, почтовых штемпелей специального гашения, посвящённых биохимической тематике и ряду учёных-биохимиков, из разных союзных республик, в основном периода бывшего СССР, предста. Это такие учёные, как: основоположник биохимии в России, Академик Академии наук СССР А.Н. Бах (1857-1957); академик Академии наук СССР, А.А. Богомолец (1881-1946); Академик Академии наук СССР В.В. Энгельгардт (1894-1984); Н.М. Сисакян (1907-1966); Академик Академии наук СССР Е.М. Крепс (1899-1983) [1-12, 40].

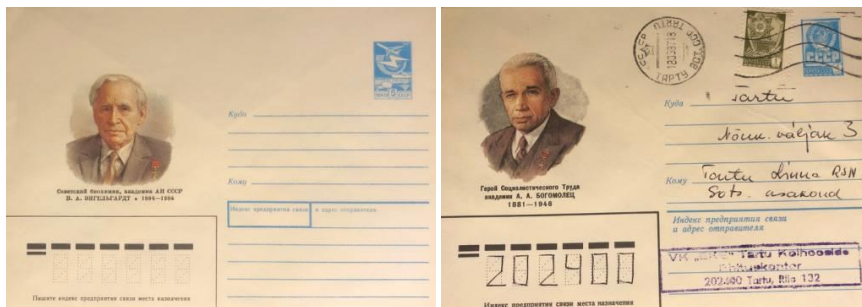

Рисунок 2. Подборка филателистических материалов периода СССР, тематически посвящённых биохимии, её истории и ряду известных советских учёных-биохимиков

Далее, на тематическом рисунке 3, представлена большая филателистическая подборка, посвящённая, как самой науке – биохимии, так и международным съездам и симпозиумам по биохимии, проводившимся в разных странах мира, в прошедшие годы 20-го века [14-27, 54-56].

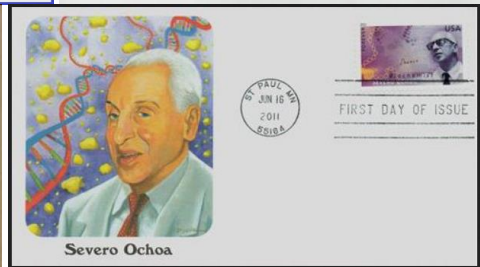
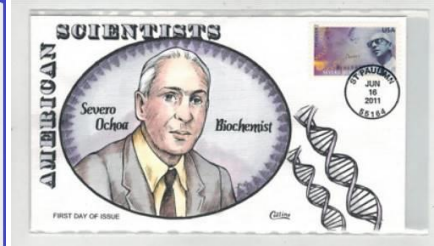
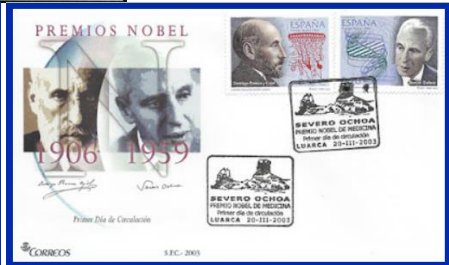

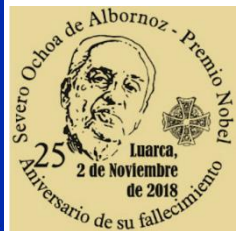
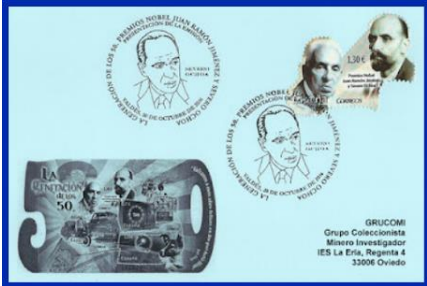
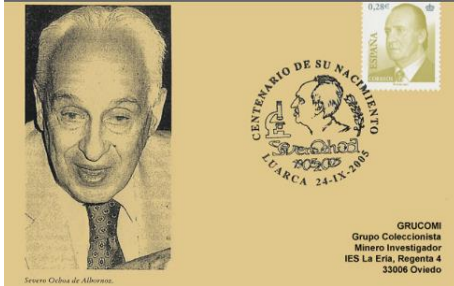
Рисунок 2. Подборка филателистических материалов, посвящённая биохимии и научных съездов и симпозиумов, по этой науке

Далее, на рисунке 3, представлена большая тематическая подборка, посвящённая ряду известных зарубежных учёных-биохимиков, из разных стран мира [28-65]. Это такие учёные, как: Hugo Theorell, Нобелевский лауреат (1955); канадский учёный Michael Smith; американский учёный-биохимик, Нобелевский лауреат (1966) - Edward C. Kendal; учёный химик и биохимик – Melvin Kalvin; испанский Нобелевский лауреат (1959), учёный-биохимик – Severo Ochoa; турецкий учёный-биохимик, Нобелевский лауреат (2015) – Aziz Sancar; армянский учёный-биохимик - Norayr Sisakyan; американский учёный-биохимик, Нобелевский лауреат - Christian B. Anfinsen; японский учёный-биохимик - Takamine Jokichi (1854-1922); первый президент Израиля, учёный-биохимик - PRESIDENT CHAIM WEIZMANN - BIOCHEMISTRY; испанский учёный-биохимик Joan Oro; испанская учёная-биохимик - MARGARITA SALAS; американская учёная-биохимик Пукен Сцкш (1886-1957);

французская учёная-биохимик – Lucie Randoin (1885-1960); американский учёный, родившийся и живший на Украине, лауреат Нобелевской премии, открыватель и создатель стрептомицина - Selman Waksman, Biochemistry discovery of Streptomycin, Chemistry, Nobel Prize in Medicine; немецкий учёный-биохимик - Otto Warburg, modern biochemistry, 1931 - Nobel Prize.

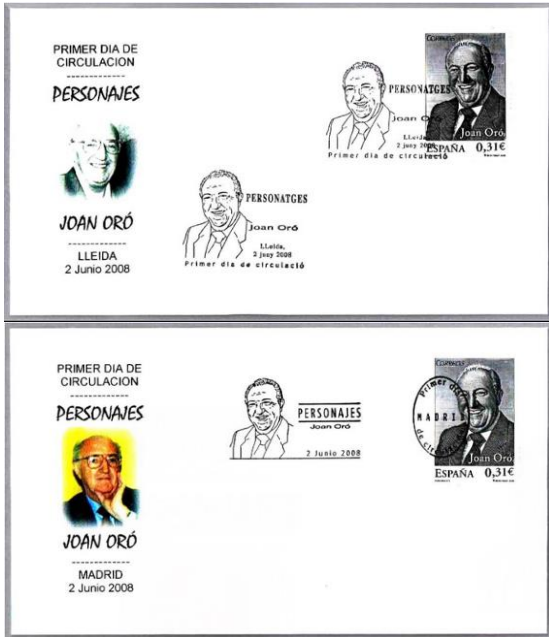

Рисунок 3. Известные мировые учёные-биохимики

Заключение

На этом закончена, очередная авторская статья, тематически посвящённая биохимии и ряду известных учёных-биохимиков, в отражении таких средств коллекционирования, как фалеристика и нумизматика, во всех их разновидностях. Автором готовится продолжение этого вопроса, в его новой, исследовательской статье, которая будет выпущена, в самое ближайшее время.

Выводы:

1. Автор данной статьи, достаточно полно, интересно и увлекательно, раскрыл довольно непростую для исследования тему, касающуюся вопроса представленности мировой стоматологии, её истории и героев, в таком средстве коллекционирования, как филателия.

2. Приведённые автором, в качестве иллюстраций, скриншоты знаков почтовой оплаты (почтовые марки и конверты), ярко и уместно, дополнили текст статьи, и украсили эту исследовательскую работу.

3. Такие вспомогательные научно-исторические науки, как филателия, фалеристика, нумизматика и филокартия, также, как и ряд других методов и средств коллекционирования, вполне способны ярко, креативно, нестандартно, и, в достаточно полном объёме, подать очень интересную информацию, как для заинтересованных читателей, а также для тех людей, кто серьёзно увлечён, разными направлениями коллекционирования, и обогатить их познания, по изучаемому вопросу.

4. Всего, в данной исследовательской статье, её автором представлено: 78 скриншот-копий разных видов филателистических коллекционных материалов. Из них: почтовых марок - 38 экземпляров их скриншот копий; конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов - 33 экземпляра их скриншот-копий; картмаксимумов - 1 экземпляр; почтовых штемпелей специального гашения - 5 экземпляров их скриншот-копий.

REFERENCES

1. Биохимия: наука о химических процессах жизни Российское Общество Знание <https://znanierrussia.ru> > articles > Биохимия
2. Конгресс по биохимии. Почтовая марка 1961 г.
3. 1957 г. Почтовая марка СССР Основоположник советской биохимии А.Н. Бах
4. USSR 1984.0302. Biochemistry conference, Moscow. Prestamped cover, used
5. RUSSIA USSR FDC COVER 1961 YEAR BIOCHEMISTRY CONGRESS HEALTH MEDICINE STAMPS
6. 1961 COVER Russia BIOCHEMISTRY CONGRESS International EVENT chemistry medicine health stamps
7. RUSSIA USSR COVER 1989 YEAR V. ENGELGARD BIOCHEMISTRY HEALTH MEDICINE
8. RUSSIA USSR COVER 1981 YEAR A. BIGOMOLETZ BIOCHEMISTRY BIOPHYSICS HEALTH MEDICINE
9. RUSSIA USSR stamps in BLOCK of FOUR personalities UKRAINE biochemistry science - ВАКН
10. RUSSIA USSR stamped stationery Ganzsache 84-097 1984.03.02 16th FEBS conference biochemistry
11. RUSSIA USSR stamped stationery Ganzsache 86-431 1986.09.04 ARMENIA personalities science biochemistry SISAQYAN
12. Алексей Николаевич Бах – Москва ФИЦ Биотехнологии <https://www.fbras.ru> >... > История ИНБИ РАН
13. Карл Нейберг Циклопедия <https://cyclowiki.org> > wiki > Карл_Нейберг
14. SPAIN 1969 - Scott# 1566 Biochemistry-DNA Set of 1 NH | Europe - Spain & Colonies, General
15. Science Postage Japanese Stamps for sale | eBay
16. Bulgaria 1971 - Congress of Biochemistry, Mi-Nr. 2120, used
17. JAPAN 1967 FIRST DAY COVER 7TH INTERNATIONAL CONGRESS OF BIOCHEMISTRY
18. QUIMICA BIOQUIMICA VI CONGRESO EUROPEO 1969 (EDIFIL 1920) EN SPD DEL SERVICIO FILATELICO XZX

19. Postage stamp commemorating the 5th Biennial Symposium of the Iranian Biochemical Society
20. Congress of Biochemistry, Mitochondria & Part of Amino Acid Sequence of a Protein Health, Medicine, Japan 1967 FDC
21. KOREA SOUTH FDC COVER 1989 YEAR BIOCHEMISTRY HEALTH MEDICINE STAMPS
22. JAPAN FDC COVER 1967 YEAR BIOCHEMISTRY HEALTH MEDICINE STAMPS
23. MADRID 1969 european congress of biochemistry biochimie chemical chemistry chimie FDC cancel cover SPAIN
24. Bulgaria FDC 1971 - 7th Congress of Federation of Societies of Biochemistry Molecular Biology (FEBS)
25. 1969 SPAIN FDC 2 6TH EUROPEAN CONGRESS FOR BIOCHEMISTRY DNK BIOLOGY CHEMISTRY SCIENCE
26. KOREA SOUTH, 1989, booklet Philatelic Center 7, Biochemists
27. Postage stamp commemorating the 5th Biennial Symposium of the Iranian Biochemical Society
28. CIRCA 1996: stamp printed by Sweden, shows Hugo Theorell, biochemist
29. Australia PM 909 1982 12th International Congress of Biochemistry, FDI, souvenir cover
30. Severo Ochoa | National Postal Museum
31. Schweden / Sverige 1973, Sonderstempel Congress Biochemie / Biochemistry Stockholm
32. The Nobel Prize in Chemistry for 2015 was awarded to three valuable... | Download Scientific
33. TURKEY - 2015 NOBEL PRIZE IN CHEMISTRY PROF. DR. MR. AZIZ SANCAR MNH, 2015
34. Australia - 1982 - WA Crowley University Biochemistry Congress
35. Guinea 2021 MNH Science Stamps Edward Calvin Kendall Chemistry Nobel Prize 1v SS
36. Edward calvin kendall hi-res stock photography and images - Alamy
37. 4541 * MELVIN CALVIN ~ SCIENTISTS * U.S. FOREVER Postage Stamp MNH | eBay
38. Science on Stamps Collection: Edward Calvin Kendall
39. Stamp: Takamine Jokichi (1854-1922), Biochemist (Japan(Science, Technology &
40. RUSSIA USSR stamped stationery 1988.12.21 USED KREPS scientist biochemistry
41. Christian B. Anfinsen Of USA Ribonuclease, Anfinsen's dogma, Biochemistry Nobel Prize Chemistry MNH
42. ISRAEL 1952 PRESIDENT CHAIM WEIZMANN BIOCHEMISTRY DOCTOR FDC
43. Bioquimico JOAN ORO - Biochemistry. FDC Lleida 2008
44. SPAIN. MAXICARD FIRST DAY. MARGARITA SALAS. BIOCHEMISTRY. LUARCA. 2021
45. D192845 ISRAEL - 1948 PRESIDENT CHAIM WEIZMANN BIOCHEMISTRY DOCTOR
46. ARMENIA FDC COVER 2007 YEAR BIOCHEMISTRY BIOPHYSIOLOGY HEALTH MEDICINE STAMPS
47. ISRAEL FDC COVER 2011 YEAR BIOCHEMISTRY DNA GENETIK HEALTH MEDICINE STAMPS
48. GRUCOMI: Severo Ochoa en Luarca
49. Sellos Dominicanos: XIII Congreso Panamericano y XVI Centroamericano de Farmacia y Bioquímica
50. Sello: Severo Ochoa (Suecia(Nobel Prize Winners - Medicine)
51. 24 DE SEPTIEMBRE DE 1905Nacimiento de Severo Ochoa de Albornoz. - Acami
52. sello de españa usado, descubrimientos, severo - Compra venta en todocoleccion

53. Correos dedica hoy un sello a la bioquímica Margarita Salas, una de las mayores científicas
54. Chemistry International -- Newsmagazine for IUPAC
55. Chemistry Ribosome Stamp Sheet - Israel Post Shop
56. [PDF] Cornerstones of biochemistry in stamps
57. Formula on new stamp takes a licking – The Denver Post
58. Los sellos de 'mujeres con ciencia' - Mujeres con ciencia
59. SELLOS FICCIÓN: Mujeres célebres en medicina, Gerty Cori.
60. Germany 1400, MNH. Mi 1184. Otto Warburg, modern biochemistry, 1983. Nobel Prize.
61. Selman Waksman, Biochemistry discovery of Streptomycin, Chemistry, Nobel Prize in Medicine, MNH
62. Birth of Severo Ochoa | Mystic Stamp Discovery Center
63. SEVERO OCHOA AMERICAN SCIENTIST JUN 16 2011 ST PAUL MN FIRST DAY COVER (FDC)
| eBay
64. COLLINS HANDPAINTED 2011 SCIENTISTS STAMP SET 4544 SEVERO OCHOA BIOCHEMIST
| eBay
65. Grande scientifique tombée dans l'oubli, découvreuse des vitamines B et C... son timbre est distribué dans toute la France

УДК 617.3

Бугаевский Константин Анатольевич
кандидат медицинских наук, доцент на пенсии
(Новая Каховка, Украина)

РОБЕРТ КОХ В ОТРАЖЕНИИ РЯДА СРЕДСТВ ФИЛАТЕЛИИ

Аннотация. В данной исследовательской статье, её автором, представлены результаты и анализ, проведённого им исследования, непосредственно касающегося, степени и объёма представленности в самых разнообразных средствах филателии, тематически посвящённых незаурядной личности, немецкому профессору, всемирно известному борцу с туберкулёзом, бактериологу, врачу практику и учёному, микробиологу – Роберту Коху (1843-1910), а также его изображений в его рабочей обстановке, на фоне микроскопа и изображений мазков с туберкулёзной палочкой, лёгких человека, в разных видах филателистического коллекционирования: на почтовых марках, художественных маркированных конвертах и конвертах первого дня, почтовых блоках; почтовых штемпелях специального гашения, разных стран мира и разных годов их выпуска. Всего, в данной исследовательской статье, её автором представлено 402 скриншот-копии разнообразных коллекционных филателистических материалов. Из них: почтовых марок - 192 экземпляров их скриншот копий; конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов - 89 экземпляра их скриншот-копий; почтовых блоков - 17 экземпляров; картмаксимумов - 45 экземпляров скриншот-копий.

Ключевые слова: Роберт Кох, туберкулёз, туберкулёзная палочка, микроскоп, филателия, почтовые марки, конверты первого дня, почтовые блоки, картмаксимумы, скриншот-копии.

Bugaevsky K.A.
retired Associate Professor
(New Kakhovka, Ukraine)

ROBERT KOCH IN REFLECTION OF A NUMBER OF PHILATELY MEANS

Annotation. In this research article, its author presents the results and analysis of the research conducted by him, directly related to the degree and volume of representation in a variety of philatelic media, thematically dedicated to an outstanding personality, a German professor, a world-famous fighter against tuberculosis, a bacteriologist, a practicing physician and scientist, a microbiologist - Robert Koch (1843-1910), as well as his images in his working environment, against the background of a microscope and images of smears with a tuberculosis bacillus, human lungs, in different types of philatelic collecting: on postage stamps, artistic stamped envelopes and first-day covers, postal blocks; postmarks of special cancellation, from different countries of the world and different years of their issue. In total, in this research article, its author presents 402 screenshot copies of various collection philatelic materials. Of these: postage stamps - 192 copies of their screenshot of copies; envelopes of the

first day and artistic marked envelopes - 89 copies of their screenshot copies; mail blocks - 17 copies; Kartmaximumov - 45 copies of screenshot copies.

Keywords: *Robert Koch, tuberculosis, tuberculosis bacillus, microscope, philately, postage stamps, first day covers, postage souvenir sheets, special cancellation postmarks, screenshot copies.*

Цель статьи

Целью написания этой исследовательской статьи, является стремление её автора, представить полученные результаты и анализ, проведённого им исследования, тематически касающегося, в различных видах филателии, во всём их разнообразии.

Гипотеза статьи

В период подготовки к поиску в интернете, коллекционных, тематических, филателистических материалов, во всём их разнообразии, посвящённых личности самого Роберта Коха и его изображений, автором статьи, была выдвинута рабочая гипотеза о том, что в филателистических материалах, разных стран мира и разных годов их выпуска, существует, достаточно большое их число, тематически посвящённых этому вопросу.

Введение

По мнению автора проведённого исследования и, написанной по его результатам исследовательской статьи, любые изыскания, касающиеся отражению медицины и её любых направлений и в частности, её истории и героев и, в том числе, такого титана медицины, как Роберт Кох, в отражении такого средства коллекционирования, как филателия, во всём её разнообразии, всегда является актуальным и востребованным. В представленной исследовательской статье, её автором, в качестве иллюстративного материала, будут представлены подборки коллекционных филателистических материалов: почтовые марки, конверты первого дня и художественные маркированные конверты, почтовые блоки, картмаксимумы и штемпеля специального гашения. Объективности ради, следует заметить, что по своей представленности, коллекционные материалы, касающиеся Роберта Коха, во всех категориях, в т.ч. и в филателии, являются одними из самых значительных, представленных и популярных, в мире коллекционирования, как и неоценим его вклад, в борьбе с туберкулёзом.

Одной, из смертельно опасных болезней, которыми страдает и до сего дня, человечество, является туберкулёз, который за многие века своего существования, унёс сотни миллионов жизней, и борьба с которым, продолжается до сих пор! Свой огромный, неоценимый вклад в эту борьбу, внёс немецкий учёный, бактериолог и патолог, Роберт Кох (1843-1910) [1-6]. Выявленный им, в результате многолетних исследований микроорганизм, был назван в честь этого учёного – микобактерия, или бацилла Коха. Борьба человечества с туберкулёзом длится уже много веков, но, к великому сожалению, с переменным успехом. Современная медицина, в борьбе с туберкулёзом, во многом, обязана своими достижениями, в этом вопросе, благодаря открытию, немецким бактериологом Робертом Кохом, в 1882 году, микобактерии туберкулеза [1-9]. Учёный посвятил изучению этого страшного врага человечества, всю свою жизнь, включая методы его диагностики, профилактики и лечения туберкулёза. Поэтому, в память о

научном подвиге Р. Коха, за многие годы, выпущено огромное количество памятных, почтовых марок. Этому великому учёному, посвящены тысячи почтовых миниатюр (почтовых марок, конвертов, почтовых блоков, почтовых штемпелей специального гашения и картмаксимумов. Именно, его личности, посвящено наибольшее число разнообразных средств коллекционирования, которые все, невозможно представить в рамках одной небольшой исследовательской статьи! Автором были отобраны, наиболее яркие и интересные (по его мнению), филателистические материалы и экземпляры, скриншот-копии которых, будут представлены в этой статье.

Материалы и методы

В своём, новом, исследовании и, при написании этой исследовательской статьи, её автор, применял такие методы исследования, как: литературно-критический анализ, всех доступных, научных и научно-методических материалов, исследовательских статей, других авторов, как отечественных, так и зарубежных, также занимавшихся данным вопросом, а также – интернет-сайты и интернет-страницы, коллекционеров-филателистов, занимающихся коллекционированием по медицине, её истории и героям, в частности. Все найденные коллекционные иллюстративные материалы, были преобразованы автором этого исследования и статьи (при помощи специальных компьютерных программ), в черно-белые и цветные скриншот-копии), которые, в дальнейшем, были использованы, в качестве иллюстративного материала, в соответствующих местах, написанной им, исследовательской статьи. Также, для строгого соблюдения авторских прав, в самом тексте статьи, были расставлены соответствующие ссылки, мест заимствования (как текстовых, так и иллюстративных), в интернете.

Основная часть статьи

Представление обнаруженных в интернете, тематических филателистических материалов, хотелось бы начать, с небольшой подборки почтовых марок ряда стран мира, самых разнообразных годов их выпуска, с изображением на их лицевой части, портретов этого великого учёного, а также его рабочего микроскопа; всемирного логотипа борьбы с туберкулёзом – Лоттарингский Крест; бактериологического мазка микобактерий туберкулёза [1-9, 16]. В общей сложности, на тематическом рисунке 1, представлено 191 почтовую марку, из более чем, 60 разных стран мира, как в горизонтальном, так и в вертикальном и, даже - ромбовидном исполнении, тематически посвящённых изображению на них великого, немецкого учёного – Роберта Коха, всемирно известного борца с у, в различных рабочих ситуациях и на самом разнообразном фоне.

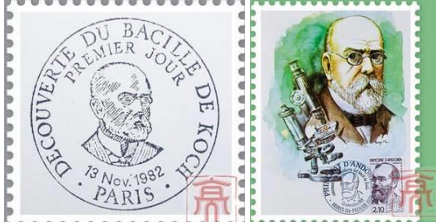

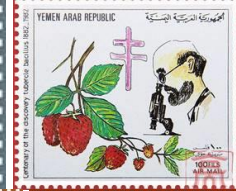

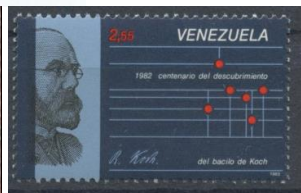
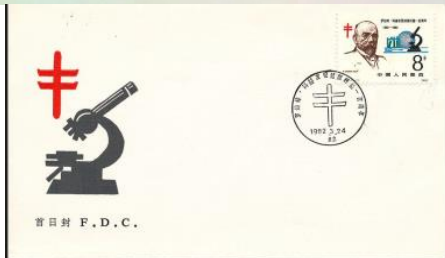
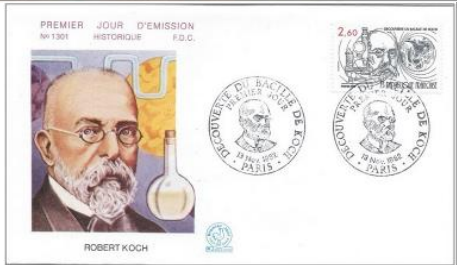
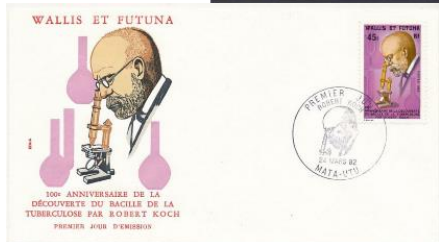
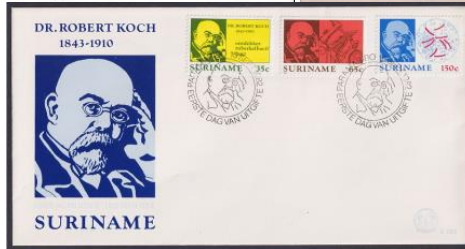
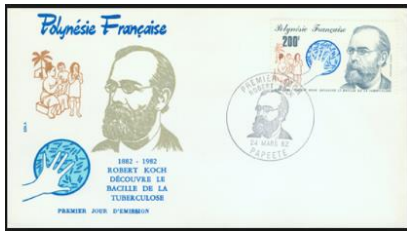
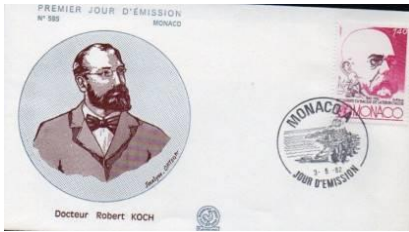

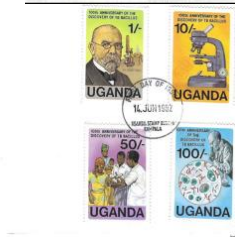
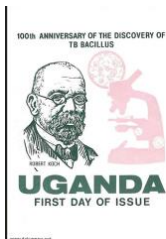
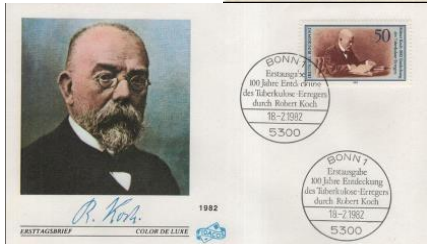
Рисунок 1. Подборка почтовых марок разных стран мира, посвящённая изображению на них, портретов Роберта Коха

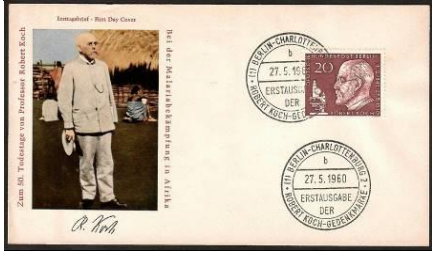
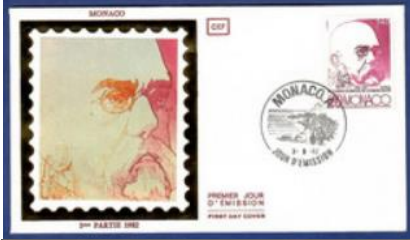
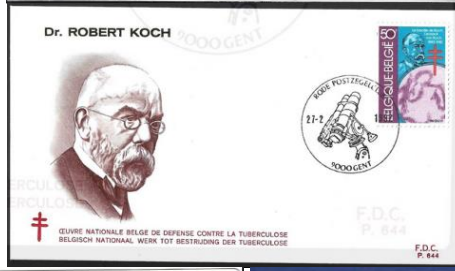
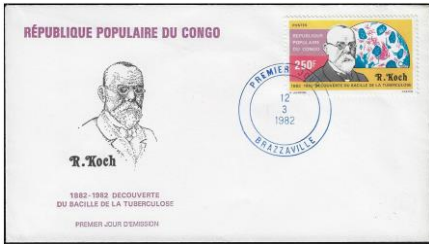
На рисунке 2, представлена ещё одна, большая филателистическая подборка – 89 экземпляров скриншот-копий, как конвертов первого дня, так и художественных маркированных конвертов, разных годов их выпуска, и разных стран мира, тематически посвящённых научному подвигу Роберта Коха, в его борьбе с туберкулёзом [4, 10, 11].

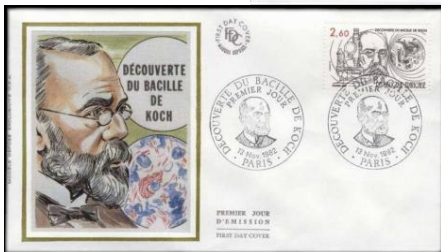
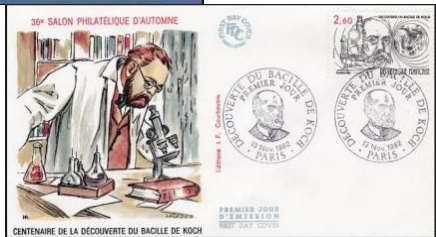
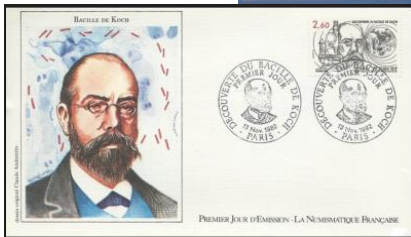

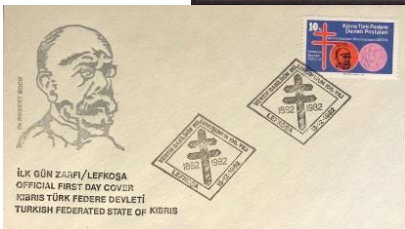

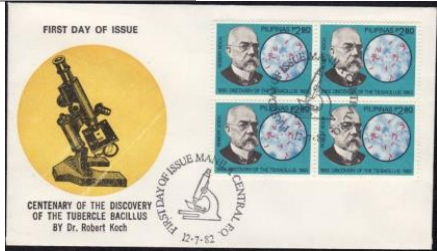
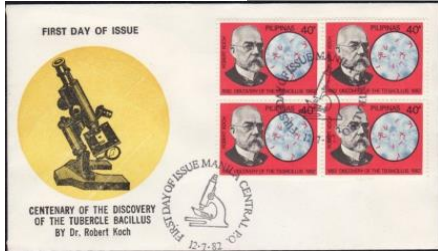
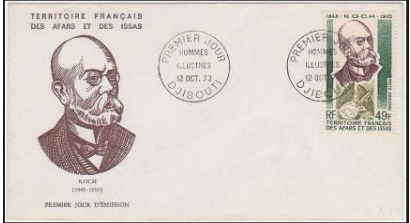
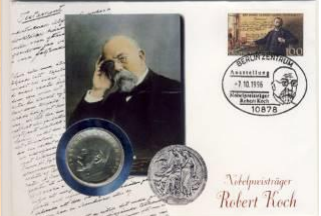
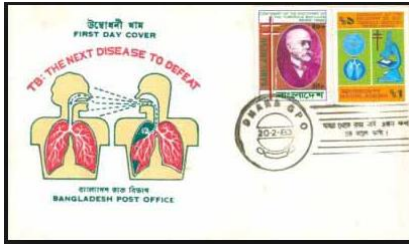

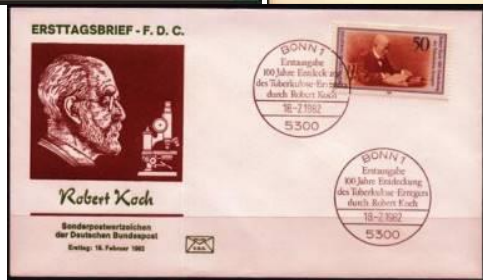
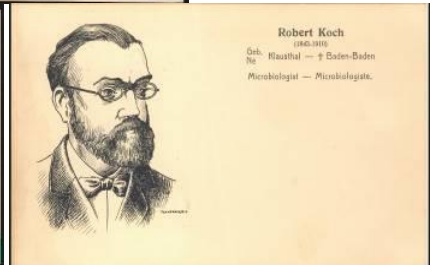
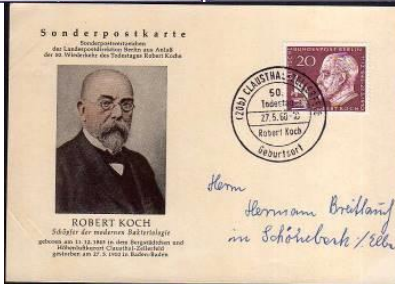
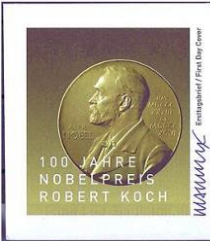
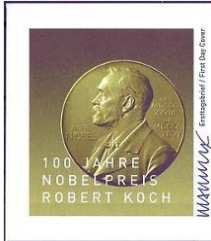

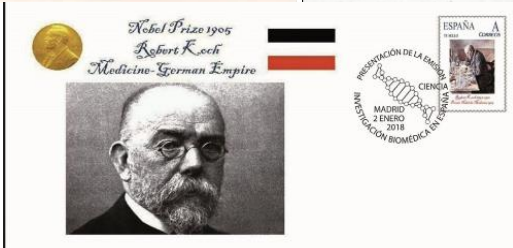
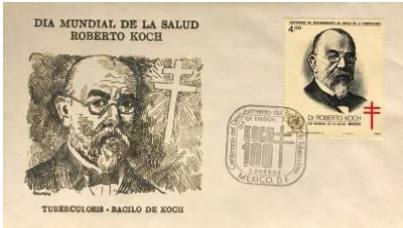
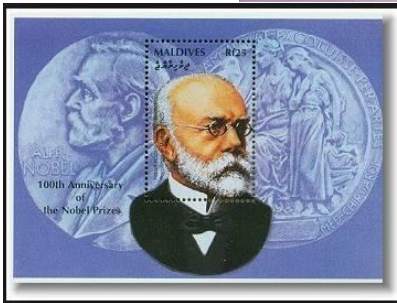
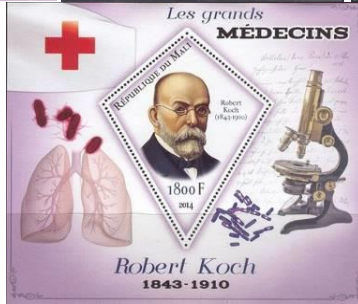
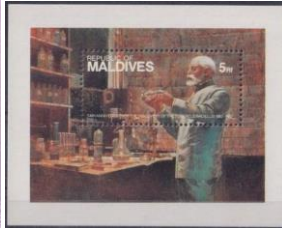
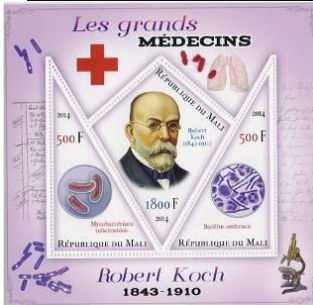
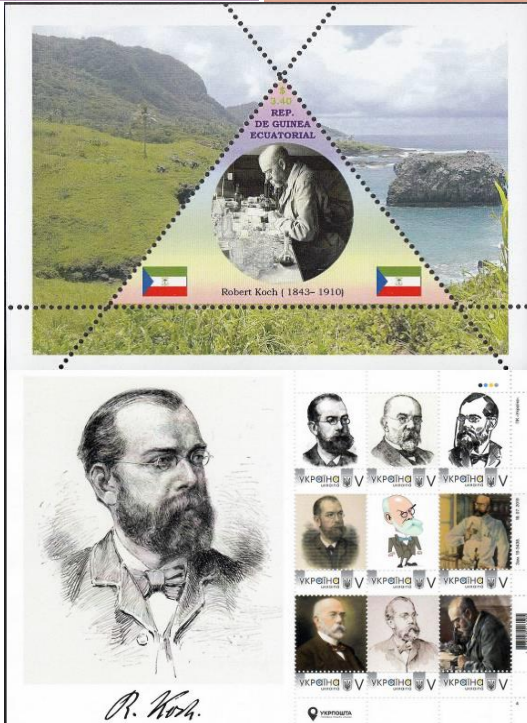
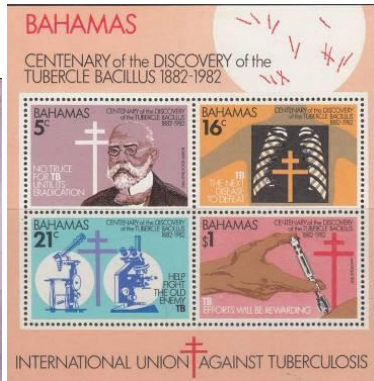
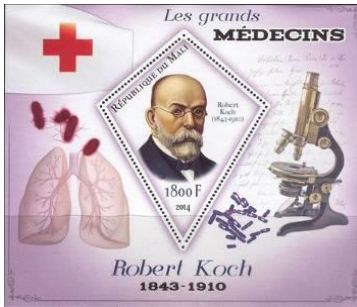

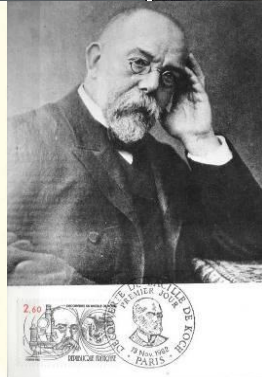
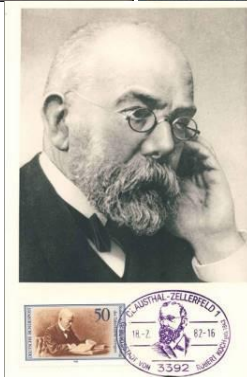
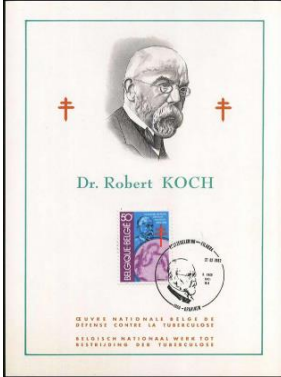
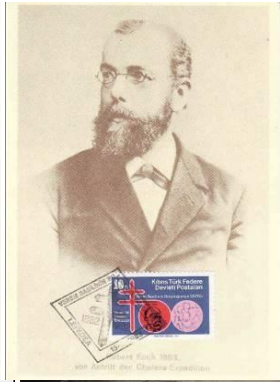
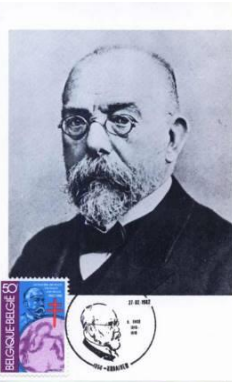
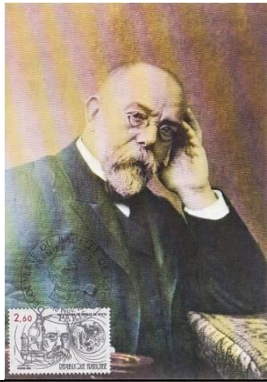

Рисунок 2. Тематическая подборка почтовых конвертов, посвящённая памяти Роберта Коха

Далее, на рисунке 3, представлена небольшая подборка почтовых блоков, с изображением Роберта Коха, из разных стран мира и разных годов их выпуска – всего 17 скриншот-копий [4, 13].

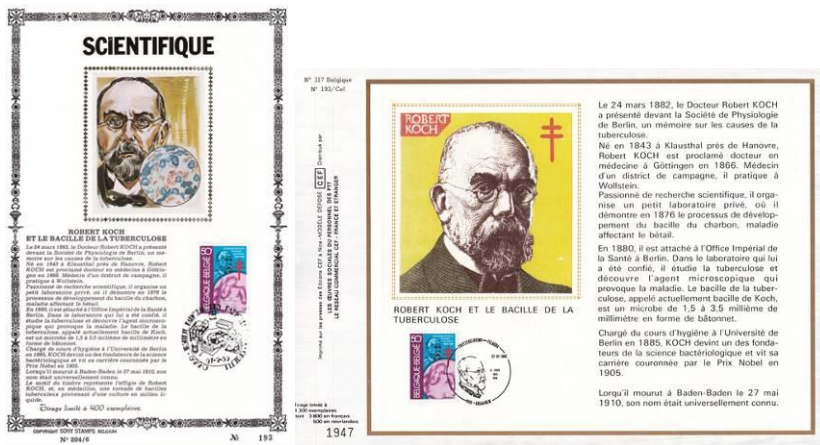

Рисунок 4. Тематическая подборка картмаксимумов, посвящённая памяти Роберта Коха

На этом закончена, ещё одна исследовательская статья автора, которая посвящена, такому герою медицины, как Роберт Кох и его усилиям по борьбе с туберкулёзом. Автором готовится ряд новых исследовательских статей медицинской тематики, посвящённых уже, не только личности Роберта Коха, но и мировой борьбе с туберкулёзом у взрослых и детей, процессу иммунизации, диагностике и лечению, этого грозного заболевания, а также ряду других врачей и учёных, посветивших свои жизни, борьбе с туберкулёзом, в отражении такого ряда средств коллекционирования, как филателия, филокартия, филумения, фалеристика и нумизматика.

Выводы:

1. Автор данной статьи, достаточно полно, интересно и увлекательно, раскрыл довольно непростую для исследования тему, касающуюся вопроса представленности сердечных гликозидов и ряда лекарственных растений, в которых они содержатся, а также – их практического применения в практической медицине, в таких средствах коллекционирования, как филателия фалеристика, нумизматика и филокартия.

2. Приведённые автором, в качестве иллюстраций, скриншоты знаков почтовой оплаты (разных видов филателии), ярко и уместно, дополнили текст статьи, и украсили эту исследовательскую работу.

3. Такие вспомогательные научно-исторические науки, как филателия, фалеристика, нумизматика и филокартия, также, как и ряд других методов и средств коллекционирования, вполне способны ярко, креативно, нестандартно, и, в достаточно полном объёме, подать очень интересную информацию, как для заинтересованных читателей, а также для тех людей, кто серьёзно увлечён, разными направлениями коллекционирования, и обогатить их познания, по изучаемому вопросу.

4. Всего, в данной исследовательской статье, её автором представлено 402 скриншот-копии разнообразных коллекционных филателистических материалов. Из них:

почтовых марок - 192 экземпляров их скриншот копий; конвертов первого дня и художественных маркированных конвертов - 89 экземпляра их скриншот-копий; почтовых блоков - 17 экземпляров; картмаксимумов - 45 экземпляров скриншот-копий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Barstein V.Yu. Pages of the history of microbiology in medal art / V.Yu. Barstein // Microbiology and biotechnology. - 2011. - No. 1. - S. 86-94.
2. Bugaevsky K.A. Scientific feat of Robert Koch in the fight against tuberculosis, in the reflection of collectibles / K.A. Bugaevsky // "Topical issues of modern pulmonology", V Republican scientific and practical conference. - Makhachkala, March 29, 2018 - pp. 41-48.
3. Koch, Robert, 11.12.1843 - 27. 5.1910, German bacteriologist. URL: [http: Alamy](http://Alamy).
4. Used stamps - ANDORRA ANDORRE Postes (2021) - Homenatge esforços tothom davant COVID-19 - Timbre, sello, stamp COIN DATÉ Date postmark URL: [https:// delcampe.net](https://delcampe.net).
5. Ukraine 2021, World Medicine & Science, Heinrich Hermann Robert Koch, 1v
6. Ukraine 2019, World Science, Medicine, Microbiology, Robert Koch, sheetlet of
7. Ukraine 2019-2020, World Science, Medicine, Microbiology, Robert Koch, sheetlet of 9v
8. 2020, World Science, Medicine, Microbiology, Robert Koch, sheetlet of 9v
9. München: Berühmte-Aerzte: Robert Koch Reklamemarke
10. Deutschland 5 Mark auf Numisbrief Numisbrief - Robert Koch - Nobelpreis - Wissenschaft FDC
11. 59418- ROBERT KOCH, MEDICINE NOBEL PRIZE, SPECIAL COVER, 2010, ROMANIA
12. Robert Koch German Scientist Biologist Bacteria FDC Postcard
13. Maximum Card Robert Koch Etsy
14. Victory Graphik | SP-146 Robert Koch
15. Maximum card Robert Koch 1982 Nobel Prize winner Philately Science
16. Robert Koch [1843-1910] catalogue de timbres

SECTION: PEDAGOGY

УДК 376.33

Есмурат Венера Айдосқызы
КазНПУ имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА И ЕЕ РАЗВИТИЕ ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАТИВНЫЕ МЕТОДЫ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности формирования устной речи у детей с нарушениями слуха (неслышащих) и современные пути их коррекции. Актуальность исследования обосновывается проблемой системного недоразвития речи, возникающего вследствие нарушения слухового анализатора. В первой части статьи проводится лингвистический анализ фонетико-фонематических, лексико-семантических и грамматических отклонений в устной речи детей. В частности, выявляются причины и следствия нечеткости звукопроизношения, просодических нарушений и аграмматизмов в разговорной речи.

Во второй части предлагаются интегративные методы как эффективный инструмент совершенствования коммуникативных навыков неслышащих детей. Здесь раскрывается значимость комплексного применения сенсорной интеграции, логоритмики и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). В заключительной части даны выводы об эффективности интегративных подходов в активации компенсаторных возможностей ребенка и обеспечении его социальной инклюзии. Результаты статьи имеют практическую ценность для сурдопедагогов, логопедов и магистрантов в области специального образования.

Ключевые слова: Нарушение слуха, устная речь, сурдопедагогика, интегративные методы, сенсорная интеграция, аграмматизм, коммуникативные навыки, коррекционно-развивающая работа.

Yesmurat Venera
Master's student, Abay Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

SPECIFIC FEATURES OF ORAL SPEECH IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT AND ITS DEVELOPMENT THROUGH INTEGRATIVE METHODS

Abstract. This article examines the formation of oral speech in children with hearing impairment and modern approaches to its correction. The relevance of the study is grounded in the systemic speech development issues resulting from auditory analyzer dysfunction. The

first part of the article provides a linguistic analysis of phonetic-phonemic, lexico-semantic, and grammatical deviations in children's oral speech. Specifically, it identifies the causes and consequences of speech unintelligibility, prosodic disorders, and agrammatism.

The second part proposes integrative methods as an effective tool for improving the communicative skills of deaf children. The importance of the comprehensive use of sensory integration, logorhythmics, and information and communication technologies (ICT) is highlighted. The concluding section provides findings on the effectiveness of integrative approaches in activating a child's compensatory abilities and ensuring their social inclusion. The results of the article hold practical value for surdopedagogues, speech therapists, and Master's students in the field of special education.

Keywords: *Hearing impairment, oral speech, surdopedagogics, integrative methods, sensory integration, agrammatism, communicative skills, correctional and developmental work.*

ВВЕДЕНИЕ

Одной из главных задач, стоящих перед современной специальной педагогикой, является социальная адаптация детей с особыми образовательными потребностями и повышение их коммуникативной компетентности. Среди детей данной категории особую актуальность приобретает формирование устной речи у детей с нарушениями слуха (неслышащих). Повреждение слухового анализатора не только ограничивает восприятие звуковой информации, но и приводит к системному нарушению языковой системы (фонетики, лексики, грамматики) и всего психофизического развития ребенка. Недостаточное развитие устной речи затрудняет связь неслышащих детей с окружающим миром и негативно влияет на их личностное становление. Фундаментальные исследования в области сурдопедагогики (Л.С. Выготский, Р.М. Боскис, Ф.Ф. Рау и др.) доказали важность компенсаторных механизмов в развитии устной речи детей с нарушениями слуха [1, с. 156]. Однако на сегодняшний день, несмотря на развитие кохлеарной имплантации и современных цифровых технологий, поиск эффективных методов коррекции специфических особенностей устной речи детей (аграмматизмов, фонетических деформаций, лексического дефицита) все еще остается не до конца решенной проблемой [2, с. 12].

Если традиционные сурдопедагогические подходы зачастую направлены на механическую тренировку звукопроизношения, то современная образовательная парадигма требует применения интегративных подходов. Интегративные методы – это объединение медицинских, технических и педагогических возможностей для вовлечения всей сенсорной системы ребенка в речевую деятельность. В связи с этим глубокое изучение лингвистических и психолого-педагогических особенностей устной речи неслышащих детей и обоснование эффективности интегративных методов в их коррекции определяет актуальность нашего исследования.

Цель исследования: выявление основных трудностей и особенностей устной речи детей с нарушениями слуха и обоснование научно-методических возможностей применения интегративных методов в их коррекции. Теоретическая значимость данного исследования заключается в углублении понимания системных нарушений речи у неслышащих детей, а практическая ценность характеризуется возможностью

применения предложенных интегративных подходов на занятиях по развитию устной речи в специальных образовательных учреждениях [4, с. 88].

Методологическую основу исследования составляет систематический анализ отечественных и зарубежных научных трудов, посвященных проблеме развития устной речи детей с нарушениями слуха. Для достижения цели статьи были использованы следующие методы теоретического исследования:

1. Теоретико-аналитический метод: изучение фундаментальных концепций в области сурдопедагогики, логопедии, специальной педагогики и специальной психологии. Данный метод позволил раскрыть клинический и лингвистический характер патологических особенностей речи детей с нарушениями слуха.

2. Компаративный (сравнительный) анализ: сравнение традиционных сурдопедагогических подходов к развитию устной речи и современных интегративных методов (сенсорная интеграция, ИКТ, логоритмика). В ходе сравнения были определены преимущества и ограничения каждого метода.

3. Систематизация и обобщение: классификация фонетических, лексических и грамматических отклонений в речи неслышащих детей путем группировки собранных научных данных и предложение комплексной модели их коррекции.

Материалы исследования: В ходе исследования были отобраны более 30 научных публикаций, изданных в период с 2015 по 2026 годы, включая статьи из баз Google Scholar, Scopus, eLibrary и сборников «Вестник» ведущих университетов Казахстана. При выборе источников использовались такие ключевые слова, как «нарушение слуха», «особенности устной речи», «интегративный подход» и «сурдопедагогическая коррекция». Отобранные материалы позволили объективно отразить современное состояние развития коммуникативных навыков неслышащих детей.

Новизна работы определяется обоснованием теоретической значимости интегративного подхода в коррекции системных нарушений устной речи у детей с нарушениями слуха. Особенность статьи заключается в предложении комплексных путей повышения коммуникативной компетентности ребенка путем сочетания традиционных сурдопедагогических принципов с мультисенсорными и информационно-технологическими методами. В ходе исследования взаимосвязь лексико-грамматических аспектов в устной речи детей с нарушениями слуха была дополнена новыми научными выводами.

1. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Формирование устной речи у детей с нарушениями слуха (неслышащих) является одной из самых сложных проблем специальной педагогики и психологии. Согласно учению Л.С. Выготского о структуре дефекта, повреждение слухового анализатора считается «первичным дефектом», тогда как возникающее вследствие этого недоразвитие речи является «вторичным дефектом» [1, с. 162]. У неслышащих детей речь формируется не через естественный слух, а исключительно на основе специально организованной сурдопедагогической коррекционной работы и компенсаторных возможностей зрительного и тактильно-вибрационного анализаторов. Фонетико-

фонологические особенности устной речи неслышащих детей напрямую связаны с отсутствием слухового контроля. Поскольку артикуляционный образ звуков строится на основе зрения и вибрационной чувствительности, дети зачастую не различают многие звуки, особенно шипящие (ж, ш, з, с) и смычно-взрывные (п, б, т, д). Это приводит к пропуску звуков или выраженным дефектам звукопроизношения. Кроме того, просодические нарушения – монотонность голоса, назализация тембра (гнусавость) и нарушение темпа речи – значительно снижают внятность и разборчивость устной речи. С лексико-семантической точки зрения словарный запас неслышащих детей существенно отстает от слышащих сверстников как в качественном, так и в количественном отношении. Как показывают исследования Р.М. Боскис и И.М. Гилевич, у данной категории детей наблюдается «семантическая диффузия» (размытость значения) при понимании слов. Дети могут ошибочно употреблять существительные и глаголы, чрезмерно обобщая лексическое значение слов или, наоборот, воспринимая их в слишком узком смысле. Переносные значения, многозначность и фразеологические обороты являются наиболее трудными лингвистическими категориями для неслышащих детей [3, с. 24].

Своеобразие развития грамматического строя проявляется в форме «аграмматизма устной речи». Дети с нарушениями слуха испытывают трудности в установлении связи слов в предложении (согласование, управление). У них часто встречаются ошибки при использовании падежных и личных окончаний, или же они полностью опускают соединительные союзы и предлоги. Предложения в основном короткие и простые, в то время как построение сложных предложений зачастую оказывается выше их коммуникативных возможностей. Это свидетельствует о том, что языковая система выстраивается не спонтанно, а в результате механического обучения. В коммуникативном аспекте особенности устной речи характеризуются её ситуативным характером. Навыки ведения диалога у детей с нарушениями слуха развиты слабо: они не привыкли слушать собеседника или возвращать адекватную реплику. Зачастую их устная речь ограничивается односложными ответами на вопросы, что, в свою очередь, препятствует свободному общению и социальной интеграции. Учет этих особенностей является научной основой для применения интегративных методов, включая сенсорные и коммуникативные подходы, в сурдопедагогической коррекционной работе [6, с. 32].

2. НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Коррекция системных нарушений устной речи у детей с нарушениями слуха не ограничивается только традиционными сурдопедагогическими методами и требует применения современных интегративных подходов. Интегративный метод – это объединение достижений нескольких областей науки (логопедии, психологии, музыкального воспитания, информационных технологий) и их комплексное внедрение в учебно-воспитательный процесс. Главная цель такого подхода – вовлечение в речевую деятельность не только поврежденного слухового анализатора, но и всей сенсорной системы ребенка (зрения, осязания, двигательной активности). Одним из наиболее эффективных среди интегративных методов являются элементы сенсорной интеграции. Для неслышащих детей в формировании акустического образа звука огромное значение

имеет «вибротактильная» чувствительность. В работах Ф.Ф. Рау и Н.Ф. Слезинной доказана эффективность одновременного использования зрительного и тактильного контроля при обучении произношению речевых звуков [14, с. 105]. На интегративных занятиях ребенок видит артикуляцию звука через зеркало, чувствует его вибрацию и связывает её с конкретным движением (фонетическая ритмика). Например, изображение длительности или высоты звука широкими движениями рук при произнесении гласных помогает сформировать в мозгу ребенка устойчивый образ звука (фонему). Второе важное направление – логоритмическая интеграция. Этот метод объединяет музыкальный ритм, движение и речь. Роль музыкального ритма в устранении монотонности и просодических нарушений в устной речи незлышащих детей неопенима. Логоритмические упражнения приучают ребенка контролировать речевое дыхание, регулировать силу голоса и правильно ставить ударение в словах. Поскольку этот процесс происходит не как механическая тренировка, а в эмоционально значимой среде, у ребенка возрастают интерес и мотивация к устному общению [12, с. 92].

Интеграция с информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ) стала неотъемлемой частью современной сурдопедагогика. Системы визуальной обратной связи (например, программы «Дельфа-142», «Мир за твоим окном») учат ребенка «видеть» свой голос. Когда правильное произношение звука подтверждается действием анимационных персонажей на экране, ребенок получает возможность мгновенно исправить свою ошибку. Это яркий пример успешной интеграции технических и педагогических методов. Кроме того, интегративный подход включает элементы арт-терапии. Через песочную терапию, сказкотерапию или изобразительное искусство ребенок стремится выразить свое внутреннее состояние словами. Теоретический анализ показывает, что использование интегративных методов комплексно развивает не только звукопроизношение незлышащих детей, но и их лексико-грамматический строй, а также навыки диалогической речи [17, с. 24].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В ходе исследования устной речи детей с нарушениями слуха и поиска интегративных путей её развития были сделаны следующие важные выводы:

Во-первых, устная речь незлышащих детей – это не только отсутствие слуха, но и своеобразная деформация всей языковой системы. Проведенный теоретический анализ показал, что нечеткость звукопроизношения на фонетическом уровне, лексический дефицит и грамматические аграмматизмы значительно тормозят коммуникативную активность ребенка. Учет этих особенностей играет фундаментальную роль в определении содержания коррекционной работы. Во-вторых, обосновано, что сочетание традиционных сурдопедагогических подходов с современными интегративными методами повышает эффективность обучения. Комплексное применение сенсорной интеграции, логоритмики и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) позволяет максимально задействовать остаточный слух и другие сенсорные каналы ребенка (зрение, тактильную чувствительность). Этот подход направлен на то, чтобы превратить устную речь из механического упражнения в средство естественного общения. В-третьих, установлено, что в процессе применения интегративных методов у ребенка возрастают эмоционально-волевой настрой и мотивация к речи. Использование

музыкального ритма и визуальных тренажеров не только улучшает внятность устной речи, но и положительно влияет на социальную адаптацию ребенка, то есть на процесс инклюзии [20, с. 12].

В заключение следует отметить, что применение интегративного подхода в развитии устной речи детей с нарушениями слуха является одним из самых перспективных направлений современной сурдопедагогике. Результаты данного исследования будут способствовать повышению качества коррекционной работы в специальных образовательных учреждениях [4, с. 160].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.
2. Боскис Р. М. Глухие и слабослышащие дети. – М.: Советский спорт, 2004. – 304 с.
3. Рау Ф. Ф. Формирование устной речи у глухих детей. – М.: Просвещение, 1981. – 168 с.
4. Өмірбекова Қ. Қ., Төлебиева Г. Н., Қабитова А. С. Сурдопедагогика: оқулық. – Алматы: Эпиграф, 2017. – 320 б.
5. Төлебиева Г. Н. Есту қабілеті бұзылған балаларды оқыту және тәрбиелеу әдістемесі. – Алматы, 2015. – 180 б.
6. Слезина Н. Ф. Формирование произношения у глухих школьников. – М.: Просвещение, 1984. – 136 с.
7. Гилевич И. М. Дети с нарушениями слуха / Под ред. М. С. Певзнер. – М.: Просвещение, 1988.
8. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. – М.: Альянс, 2013. – 367 с.
9. Кукушкина О. И. Использование информационных технологий в специальном образовании. – М.: Просвещение, 2008. – 208 с.
10. Королева И. В. Кохлеарная имплантация и слухоречевая реабилитация глухих детей и взрослых. – СПб.: КАРО, 2012. – 448 с.
11. Назарова Н. М. Специальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2013. – 400 с.
12. Зыков С. А. Обучение глухих детей языку по принципу формирования речевого общения. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 360 с.
13. Бекбаева З. С. Дефектология негіздері: оқу құралы. – Астана, 2016. – 210 б.
14. Пельмская Т. В., Шматко Н. Д. Формирование устной речи дошкольников с нарушениями слуха. – М.: Владос, 2003. – 224 с.
15. Marschark, M., & Spencer, P. E. (2016). *The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. Oxford University Press.
16. Yoshinaga-Itano, C. (2003). From Screening to Early Intervention: The Consequences of Early Identification. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*.
17. Archbold, S. (2015). *Deaf Education: Then and Now*. UK: Ear Foundation.
18. Mayer, C., & Trezek, B. J. (2020). *Early Literacy Development in Deaf Children*. Oxford University Press.

20. Lederberg, A. R., Schick, B., & Spencer, P. E. (2013). Language and literacy development of deaf and hard-of-hearing children. *Developmental Psychology*.
21. Humphries, T., & Kushalnagar, P. (2019). Language acquisition for deaf children: Reducing the harm of language deprivation. *Harm Reduction Journal*.

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS

УДК 81'0;373.1.02

Keishilova Saule Mukhtarkhanovna
Senior Lecturer, Master of Humanities
ALT University,
Arystanbekova Bagdat Akishovna
senior teacher
Abai University
(Almaty, Kazakhstan)

GRAMMAR SPEAKING SKILLS FORMATION IN STUDENTS OF NONSPECIAL FACULTIES

Annotation. *The article discusses the problem of the formation of grammatical skills of spoken language in the course "Foreign language" at non-specialized faculties. The modern practical purpose of teaching a foreign language is formulated by linguodidactics in terms of competencies. Grammatical conversational skills, which were the basis of the research analysis, are a means of forming communicative competence. Knowledge of grammatical rules is the basis for language acquisition.*

Кейшилова Сауле Мухтархановна
Сениор-лектор, магистр гуманитарных наук
ALT Университет,
Арыстанбекова Багдат Акишовна
Старший преподаватель
КазНПУ имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ У СТУДЕНТОВ НЕСПЕЦИАЛЬНЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

Аннотация. *В статье рассматривается проблема формирования грамматических навыков разговорной речи в рамках курса "Иностранный язык" на неспециализированных факультетах. Современная практическая цель обучения иностранному языку сформулирована лингводидактикой в терминах компетенций. Грамматические разговорные навыки, которые были положены в основу исследовательского анализа, являются средством формирования коммуникативной компетенции. Знание грамматических правил является основой для овладения языком.*

Ключевые слова: *грамматика, разговорные навыки, формирование, грамматические правила, грамматические умения.*

Teaching a foreign language at non-linguistic faculties has a number of specific features. This is due to the presence of many objective factors that influence the organization of the educational process in one way or another. Most students perceive a foreign language as a general education course that is not related to their future professional activities. Most students have a rather low level of language training, and the number of practical hours devoted to learning a foreign language is decreasing from year to year. All This leads to insufficient motivation in studying this discipline and, as a result, the foreign language training of graduates does not fully meet the needs of society and the individual. In this regard, the search for new ways to improve the effectiveness of foreign language teaching for students of non-linguistic faculties remains relevant.

The main purpose of teaching a foreign language is to teach practical language acquisition and the development of students' communicative culture. Knowledge of a foreign language in modern conditions is an obligatory component of professional training of a specialist, an essential component of his future professional activity. This has significantly affected the content, goals, objectives and methods of teaching foreign languages in a non-linguistic university. If earlier training was limited to reading, translating, and understanding texts in a specialty, today the main task for foreign language teachers is to develop students' communication skills so that they not only know the language units, but can also use them in specific communication situations.

The method of mental, heuristic maps is quite popular and well-known, allowing students to reach a communicative level, and this technology can be used both in weak groups and in groups with a good level of language training.

This suggests that grammar, which is one of the aspects of a foreign language, in particular German, has an organizing role. With the help of grammatical structures, it becomes possible to express a wide variety of thoughts. Students need it to build oral utterances (active grammar) and to understand foreign language texts in their specialty (passive grammar), which is one of the aspects of language competence. The object of research in this article is active grammar, which is necessary for the formation of grammatical skills among students of non-specialized faculties.

As you know, grammar, along with vocabulary and sound composition, is the material basis of speech. V.G. Gak writes that grammar is, firstly, a branch of linguistics in which the patterns of change and combinations of words forming meaningful sentences or utterances are studied, and, secondly, the grammatical structure of language, i.e. E. the system of rules in force in the language [1]. As a rule, in the process of language learning, the emphasis is on the second aspect of grammar. The ability to correctly combine words and change phrases depending on what the speaker intends to say at one time or another is one of the most important conditions for using language as a means of communication. Mastering the grammar of the language being studied is important not only for the formation of productive skills in oral and written speech, but also for understanding other people's speech in the process of listening and reading. Insufficient grammatical skills become an insurmountable barrier to the formation of not only linguistic, but also speech and socio-cultural competencies. Many researchers emphasize the need to form grammatical knowledge for the full functioning of language in speech. For

example, the famous methodologist P. Ur notes that "there is no doubt that explicit or implicit knowledge of grammatical rules is the basis for language proficiency" [2, p. 4].

E. A. Maslyko identifies three main stages:

1. Familiarization and initial consolidation. The goal is to create an indicative basis for grammatical action for subsequent skill formation in various situations. At this stage, it is necessary to reveal the meanings, formation and use of the grammatical structure, to ensure control of its understanding by students and primary consolidation.

2. Training. The formation of a grammatical skill involves the development of the skill of relatively accurate reproduction of the studied phenomenon in typical situations for its functioning.

3. Application. Real situations are used, allowing not only to use a new grammatical structure, but also to repeat vocabulary [3, p. 29].

There are three stages in the work on grammatical material.:

introduction of the material (explanation of a new phenomenon, rule-instruction, speech sample), the stage of automation of skills and the stage of formation of communicative and speech skills.

The introduction and accessible explanation of a new grammatical phenomenon do not yet ensure its assimilation and correct use in the speech of students. One of the main conditions for the formation of grammatical skills is to perform a sufficient number of exercises, i.e. training.

A skill is an action that has reached the level of automatism, characterized, on the one hand, by integrity, and, on the other, by the absence of piecemeal consciousness. Skill is a necessary factor and condition for skill formation. In the methodology of teaching foreign languages, a skill is understood as an automated action using phonetic, lexical and grammatical material in the process of receptive or productive speech activity.

The methodology highlights the general provisions of the theory of skills and abilities:

- skills are automated methods of action;
- in speech activity, skills are correlated with speech operations brought to the level of perfection. Automatism, stability, flexibility, accuracy, conformity to the norm of language, optimal speed of execution – these properties are the main criteria for the formation of speech skills.;

- skills can act as relatively independent operations and as automated components of more complex actions.;

- there is different pronunciation, intonation, spelling, lexical and grammatical skills, which, depending on the focus on reception or production, are defined as receptive or productive;

- skill is a necessary factor and condition for the formation of skills and the success of activities. If operations in an activity are always automated and performed on the basis of skill, then actions and all activities are carried out consciously on the basis of skill [2, pp. 43-45].

Preparatory exercises can help students master primary grammatical skills, promote memorization and retention of grammatical forms and typical meanings expressed by these forms. The purpose of these exercises is to automate primary grammar skills at the initial stage. Among the preparatory exercises, there are: imitative, substitution, transformational and

reproductive. Imitation exercises. At the initial stage of learning, imitation-based exercises are of great benefit: their implementation involves repeated listening and repetition of ready-made samples, grammatical forms are reproduced by students following the teacher, which helps automate these samples.

Substitution exercises are exercises in which the lexical content of a speech sample changes. Students need to substitute, connect, select, etc. based on the proposed language material. There can be no grammatical error during the exercise, since all parts of the sentence are given, but incorrect connection can distort the meaning. It activates the mental activity of students and the replacement of wildcard words with drawings – you have to remember not only the desired form, but also the word itself. Such exercises not only increase the interest of students, but also set them mental tasks. Grammatical skills are developed in the process of actions by analogy to the speech pattern.

Thus, students are involved in an active cognitive process, involved in professional communication, close to real communication.

As we can see, there are many forms and methods for improving the learning process, encouraging students to learn a foreign language, developing their competencies and applying knowledge in practice.

REFERENCES

1. Балыхина Т. М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): учеб. пособие. М.: Издательство Российского университета дружбы народов, 2007.
2. Маслыко Е. А., Бабинская П. К., Будько А. Ф, Петрова С. И. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Минск, Вышэйшая школа, 2003.
3. Скачинская И. А., Простотина О. В. Значение современных методов обучения в формировании коммуникативной компетенции студентов // Межкультурная коммуникация и профессионально–ориентированное обучение иностранным языкам (Могилев, 30 окт. 2017 г.): материалы IV Респ. науч. интернет-конф. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2017. – С. 79–81.

УДК 81-139

ГРНТИ: 16.21.35

Otegulov Oralbek Jubanaluly
“S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University”
(Astana, Kazakhstan)

ENHANCING SPEAKING THROUGH ROLE PLAY

Abstract. *The given article is devoted to the method of speech skills and abilities formation for first year students through Role Play method. To determine the difficulties in speaking, an online survey was conducted, which resulted in the identification of barriers in the oral verbal speech of students. This article analyzes the types of Role Play at lessons of the English language. Based on the analysis, tasks of Role Play are given that directly contribute to the development of verbal readiness for students to communicate in a foreign language environment.*

Keywords: *role play, speech skills, foreign language environment, verbal communication, game method.*

Аңдатпа. *Берілген мақала бірінші курс студенттерінің сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру әдісіне арналған. Студенттердің ағылшын тіліндегі қиындықтарын анықтау үшін онлайн-сауалнама жүргізілді, бұл студенттердің ауызша сөйлеуіндегі кедергілерді анықтауға әкелді. Соған орай мақалада ағылшын тілі сабағындағы рөлдік ойын түрлері қарастырылады. Талдаудың негізінде студенттердің ауызша сөйлеу дайындығын дамытуға тікелей әсер ететін рөлдік ойындар тапсырмалары берілді.*

Аннотация. *Данная статья посвящена способу формирования речевых навыков и умений студентов 1 курса по средством ролевой игры. Для определения сложностей в речи было проведено онлайн анкетирование, в результате которого выявлены барьеры в устной вербальной речи студентов. В связи с этим, в данной статье анализируются виды ролевых игр на занятиях английского языка. На основе анализа приведены задания ролевых игр, которые напрямую способствуют развитию вербальной готовности общения учащихся в иноязычной среде.*

Currently Role Play are widely used in the process of learning foreign languages, and few people question their necessity. However, for a successful RP (Role Play), it is necessary to have a clear understanding of its advantages and disadvantages, its role in the educational process, methods of preparation and conduct, and also some psychological aspects of this type of activity. Role-play is any speaking activity when you either put yourself into somebody else's shoes, or when you stay in your own shoes but put yourself into an imaginary situation.

In other types of classroom work (be it “drills”, work on models, pair work, discuss topics, answer questions, etc.) there is a pre-planned sample. Therefore, very often, if a student does not speak himself, he is distracted and inattentively follows the responses of the others.

In addition, the teacher dominates in the classroom, he corrects mistakes, directs, “conducts” the learning process, and the student knows that he will be corrected in a difficult situation.

However, in real life these factors are absent, and very often the student, who is left alone with the native speaker, has difficulty communicating or just panics. RP, which models real-life conditions, gives the student the opportunity to use a foreign language and make decisions himself, without help of a teacher. During a well-organized Role Play, the student is active 100% of the time. Even when he just listens, he needs information, and he has to react to it, he is interested, and the question of active participation in the learning process disappears by itself. Of course, RP takes a huge amount of time, given the preparatory and final stages. However, it should be remembered that RP is also training [1].

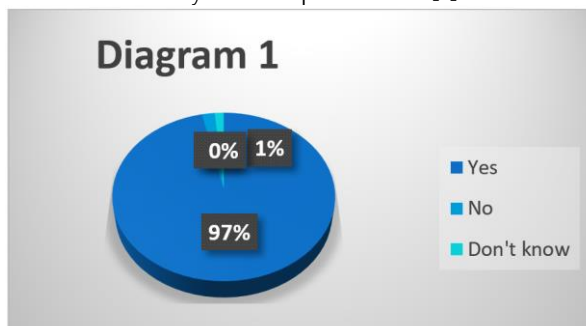
The study of scientific literature in the field of methodology and teaching of foreign languages made it possible to determine the following research problem: how to optimize the process of teaching speaking for “World Economics” 1-year students of advanced group?

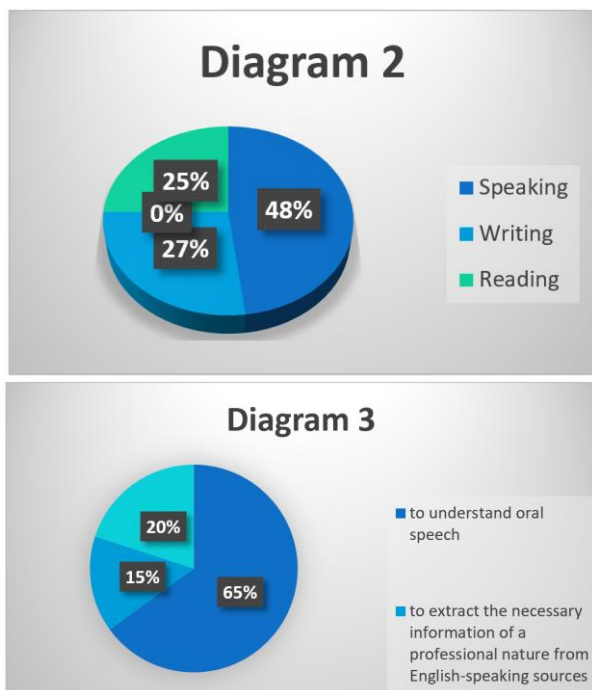
Theoretical justification of teaching methods for speaking skills and abilities in English of “World Economics” students of 1 course in advanced group by Role Play and its practical use is the aim of the research. The object: the process of teaching speaking skills of students in advanced group. The subject: methods of teaching students of world economics specialty to speaking English on the basis of the optimal organization of educational process and targeted selection of teaching means and methods.

The process of teaching speaking skills for world economics students of advanced group will be successful and effective whether the content of training includes pre- and post stages of role play within one lesson per a week. To solve the tasks and check the hypothesis put forward, the following research methods are used: 1) theoretical (analysis and generalization of scientific literature on psychology, pedagogy, methods of teaching foreign languages, analysis of normative documents); 2) empirical (questionnaire, pedagogical observation, interview, testing, experimental training);

Scientific novelty of the research lies in the fact that methodology for teaching speaking skills includes teaching strategies and stages of work on speaking in advanced English level of 1-year students.

Analysis of the questionnaire [2]

The first diagram illustrates the need to learn a foreign language for a modern specialist. The second diagram shows the most problematic direction in learning English (speaking 48%). The third diagram shows that most students have a desire to understand oral speech, as well as to be able to communicate on professional topics with foreign colleagues.

Results of questioning 1-year students of “World Economics” in advanced group show that most of them do not have speaking barriers, however, the level of possession of oral communication in English by graduates does not ensure their readiness for effective communication by verbal means, mainly it happens according to psychological differences of group mates. The authors are aimed to explore possibilities of implementing Role Play as a means of oral communication.

Kazakh University of Economics, Finance and International Trade. 1-year students of “World Economics” specialty in advanced group took part in the experimental training.

Imaginary people - The joy of role-play is that students can 'become' anyone they like for a short time. The President, the Queen, a millionaire, a pop star - the choice is endless. Students can also take on the opinions of someone else. 'For and Against' debates can be used and the class can be split into those who are expressing views in favour and those who are against the theme. Imaginary situations - Functional language for a multitude of scenarios can be activated and practiced through role-play. 'At the restaurant', 'Checking in at the airport', 'Looking for lost property' are all possible role-plays [3].

It is widely agreed that learning takes place when activities are engaging and memorable. Jeremy Harmer advocates the use of role-play for the following reasons:

- It's fun and motivating
- Quieter students get the chance to express themselves in a more forthright way
- The world of the classroom is broadened to include the outside world - thus offering a much wider range of language opportunities

In addition to these reasons, students who will at some point travel to an English-speaking country are given a chance to rehearse their English in a safe environment. Real situations can be created and students can benefit from the practice. Mistakes can be made with no drastic consequences. In the classroom there are four main types of role plays, but bear in mind that there is often overlap and particular situations may combine two or more of these elements [4, 20-33].

1. The conflict role play puts participants on a collision course and asks them to deal with this as best they can. Situations might include attempting to change an airline booking at a peak time or asking a noisy neighbor to turn down the stereo. They test language skills under pressure and are best for students who have some maturity and confidence in their abilities.

2. The cooperative role play takes the opposite tack and requires participants to work together for the common good. Planning a sayonara party for the teacher, deciding the food list for a barbecue, brainstorming ways to attract tourists to local attractions are all cooperative role plays. Often involving 'safe' situations, cooperative role plays are good for gently easing shy students into conversations and for building relationships within a student group.

3. Information gap role plays are based around filling in holes in the participants' knowledge. Answering questions from customs officers, asking for timetabling details, making a library card or interrogating a murder suspect are all information gap type situations. If based on the students' real selves these role plays are simple to set up, but fictitious situations may require more elaborate preparations. They are an excellent way to practice question and answer patterns and prepare students for real-life encounters [5].

4. Task-based role plays require participants to complete a set activity such as checking into a hotel, giving directions to a taxi driver, ordering a meal or getting the phone number of a potential love interest. They are useful for helping students to practice realistic survival English skills and are an excellent way to build students' confidence in their ability to function in real situations.

On the basis of analysis methodology and different course books the complex of Role-playing games are proposed with purposes and courses of the game [6]:

1. Weekend. The Aim: to increase abilities and skills of discussion, reasoning, explanation, persuasion in the foreign language. Course of the game: the participants of the game are developing the route for the city and the plan for the weekend. Each group discusses and presents its plan. The conditions that must be taken into account may be different (determining the amount of money, places to visit, the choice of vehicles, sports equipment for outdoor games, etc.).

2. If I were... The Aim: formation of abilities and skills in the use of subjunctive mood and means of expression modality in foreign speech on the basis of activation of speech activity. Course of the game: the teacher suggests players to introduce themselves as famous

actors, writers, etc. and tell them how they would look, what they would be doing, etc [4, 34-37].

3. Blame it on your dog. The Aim: this role-play is to practice the passive voice (either past simple passive or present perfect passive). Course of the game: Students are to play a role of an infuriated parent, boss or teacher and a delinquent child, who has to think of excuses. E.g. of the language output: "Was it you who the coffee was spilt by?" - "No, mum, honestly, it was spilt by our cat when it was chasing a fly".

To sum up the scientific paper, it should be said that RP is not just a way to entertain students, to "dilute" a certain monotony of classes. RP - this is the final stage of the passage of any topic, the purpose of which is, first of all, the output in unprepared oral speech. For a student, it is an opportunity to feel that he can really speak, understand and be understood (not to mention that it is just interesting that this is a game, an "action"); for the teacher, it is an opportunity to unobtrusively monitor students' knowledge, analyze their mistakes, as well as aspects of the language that require improvement.

In accordance with the aim of the research, certain problem identified by the object, the subject and the hypothesis, its tasks were concluded:

1. Difficulties of students in oral communication were identified;
2. The content of training for students of the advanced group was specified.
3. Strategies and techniques for teaching speaking skills by means of Role Play were described.
4. Role Play as a main factor of oral communication was identified;
5. The effectiveness of the teaching methodology for speaking skills through Role Play in the experimental training was checked.

REFERENCES

1. Aliakbari, M., & Jamalvandi, B. The Impact of 'Role Play' on Fostering EFL Learners' Speaking Ability; a Task-Based Approach. Journal of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics. - 2010. - 14(1), 15-29
2. <http://Survio.com>
3. Anna Kuśnierek Developing students' speaking skills through role-play//World Scientific News. - 2015. – P.73-111.
4. Vasil'eva I.B., Shaforostova V.M. Sozdanie i provedenie rolevykh igr na angliiskom yazyke. Metodicheskie rekomendacii dlya prepodavatelei. – Izdatel'ski dom GU VSHE Moskva, 2005. – 39p.
5. <https://www.teachingenglish.org.uk/article/role-play>
6. Luchini, P. L. Developing oral skills by combining fluency-with accuracy-focused tasks: A case study in China. Asian EFL Journal. - 2004. - 6(4) http://www.asian-efljournal.com/december_04_PL.html

УДК 81'0:373.1.02

Zhuasbaeva Aliya Tlegenovna
Master of Economics, Acting associate professor
Kazakh American University,
Nurekeshova Gulsim Rakhmetbekovna
Associate Professor
Candidate of Philological Sciences
Abai KazNPU
(Almaty, Kazakhstan)

DEFINITION OF THE CONCEPT OF COMMUNICATION IN MODERN LINGUISTICS

Annotation. *The article provides an overview of the directions in the study of the concept of communication. The definitions of this phenomenon presented in various dictionaries in various branches of modern science are analyzed.*

Key words: *Methodology, teaching foreign languages, a system of knowledge, learning a non-native language.*

Жуасбаева Алия Тлегеновна
доцент
Казахстанско-Американский университет,
Нурекешова Гульсим Рахметбековна
доцент, кандидат филологических наук
КазНПУ им. Абая
(Алматы, Казахстан)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. *В статье дается обзор направлений в изучении понятия коммуникации. Анализируются определения этого явления, представленные в различных словарях по различным отраслям современной науки.*

Ключевые слова: *Методика, преподавания иностранных языков, система знаний, изучение неродного языка.*

The methodology of teaching foreign languages is a system of knowledge about the patterns of learning a non-native language and about ways to influence this process in order to optimize it. The methodology of teaching a foreign language(s) reveals and substantiates the patterns of teaching a foreign language.

Historically, there have been two functionally different techniques: general and private methods.

The general methodology, as a rule, is devoted to the study of patterns and features of the learning process of a foreign language, regardless of which foreign language is being discussed. Thus, the principles of the selection of educational material, the ratio of oral and

written speech at various stages of the lesson, etc. will be the same in equivalent learning conditions for any of the Western European languages studied in secondary schools in our country.

Communication is primarily a social process in which there is an exchange of experience, methods of activity, skills and results of activity. E. I. Passov points out that communication is always a rational and emotional interaction of people, during which commonality of thoughts is revealed, a way of life is formed. This is the most important condition for the formation of consciousness and self-awareness of a personality [see: Passov, 2000, p. 47].

The concept of "communication" (from the Latin *communico*, "making common") is very broad. It is actively used in a wide variety of fields of human activity: in linguistics, biology, technical sciences: physics, electronics, and so on (for example: "telecommunication systems", "underground communications", "cellular communication", "chemical communication of bacteria"). There are several approaches to its interpretation. In a broad sense, "communication" is considered as the exchange of information between individuals/points/domains through a common system of symbols. In the mechanistic approach, this is a unidirectional process of encoding and transmitting information from a source and receiving information by the recipient of a message. In the activity approach, this is a joint activity of communication participants (communicants), during which a common view of things and actions with them are developed.

The phenomenon of communication cannot be reduced to pragmatics (a number of foreign language teaching programs are based on this understanding of communication). This is both the habitat, the way of existence, and the person himself. Communication is an independent activity. However, knowledge of the general patterns of foreign language learning turns out to be insufficient when a teacher is faced with the specific features of a particular foreign language. Thus, the ways of mastering the Continuous verb forms are specific only to English, cumbersome models of vocabulary, declension of nouns and adjectives are characteristic of the German language, and the ways of forming numerals, the use of diacritics, the reduction of the article, and the presence of the partitive article are in French. Significant differences are observed in phonetics: triphthongs and diphthongs are specific for English, nasal vowels for French. As experience and practice show, the teacher needs to develop and implement such techniques, methods and forms of teaching that contribute to the rapid mastery of relevant specific phenomena in a particular foreign language by students. Thus, a private methodology explores the teaching of those linguistic and speech phenomena that are specific to a particular foreign language being studied.

General and specific methods are interrelated. The general methodology is enriched based on the experience of private methods. In turn, the patterns of the general methodology are reflected in the particular one. The subject of the methodology of teaching foreign languages is the accumulated knowledge about the object, a numerous theory that models the learning process; these are the patterns of the learning process.

The basic concepts that form the basis of the methodology include: process, goals, content, principles, methods, techniques, tools, and organizational forms of learning.

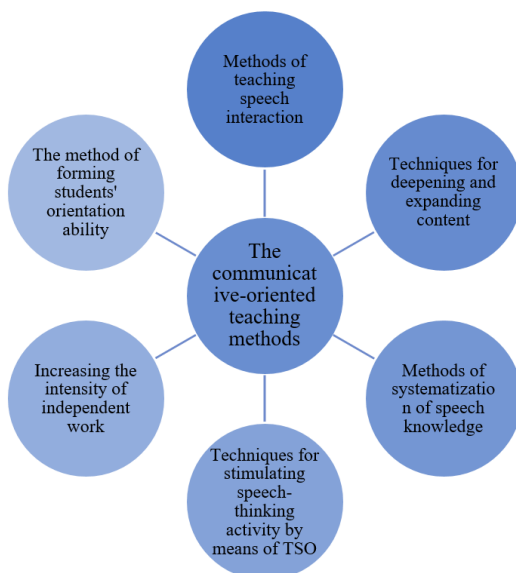
The basic categories of the methodology are considered to be:

A method as a system of purposeful actions of a teacher, on the one hand, and educational actions of students, on the other.

Reception is an elementary methodical act aimed at solving specific tasks at a certain stage of the lesson. The method is implemented in a system of techniques.

The communicative-oriented teaching method is implemented in the following techniques:

- The method of forming students' orientation ability;
- Methods of teaching speech interaction;
- Methods of systematization of speech knowledge;
- Techniques for deepening and expanding content;
- Increasing the intensity of independent work;
- Techniques for stimulating speech- thinking activity by means of TSO;

Scheme1. The communicative-oriented teaching methods

Today, there are many ways to learn English, and all of them are designed to make the learning process more convenient and effective. However, among them there are several that are deservedly considered the most effective. Let's look at which ones really work.

Thus, we can say that communication is a broader concept that includes both mechanical and activity aspects. Communication, on the other hand, is part of the activity-based cognitive environment of communication and is a purely human activity. This fact explains and justifies the interchangeability of these terms in the context of linguistic research, when scientists consider communication only from the point of view of the phenomenon of human discursive activity in order to exchange information through language as a sign system.

This is well demonstrated in the typification of communication proposed in the work of A.V. Sokolov "General Theory of social Communication", based on the characteristics of the spatial-temporal environment of the communication process.

As can be seen from the diagram, the object of linguistic research is social communication, which determines the proximity of this term to the term communication, which, in principle, is a form of this type of communication and is aimed at achieving three goals:

- 1) cognitive (informing) - dissemination or acquisition of knowledge and skills;
- 2) incentive (impact) - stimulating other people to take any action or obtaining the necessary incentives and forming motivation for the upcoming action;
- 3) expressive (phatic, aesthetics) - expression or reception of certain emotions and experiences.

In modern linguistics, communication is defined as:

- the process of transmitting and exchanging information between participants in communication using language and other sign systems in a specific context.

Explanation:

Communication includes not only the transmission of words, but also:

- the speaker's intention (what he wants to express),
- the listener's understanding,
- the context of the situation (where, when and with whom communication takes place),
- verbal and non-verbal means (speech, gestures, facial expressions).

In modern linguistics, the emphasis is on the fact that communication is a two-way process, where it is important not only to speak, but also to be understood and to understand others.

REFERENCES

1. Матяш О.И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование. / [Электронный ресурс] - Режим доступа:
2. http://www.russcomm.ru/rca_biblio/m/matyash01.shtml. Проверено 01.12.2009.
3. Володина Л.В., Карпухина О.К. Деловое общение и основы теории коммуникации / Учебное пособие. СПбГУТ им. М.А. Бонч-Бруевича. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://dvo.sut.ru/libr/sotciolo/volod/index.htm>. Проверено 01.12.2009.
4. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. - СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. ISBN 5-8016-0091-4.

Жалмаханов Ш.Ш.
Филология ғылымдарының докторы, профессор,
Балапанова К.Ж.
филология факультетінің I курс докторанты
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДИАЛЕКТ ОМОНИМДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Аннотация. Бұл мақалада диалект омонимдердің пайда болуы және зерттеген ғалымдар туралы жазылған. Диалект омонимдердің зерттелуінің қоғамға пайдасы сөз етіледі. Мақалада диалект омонимдерді қазіргі кезде зерттеп жүрген ғалымдар жайлы ақпарат және олардың топтары, түрлері жайлы ақпарат көрсетілген. Диалект омонимдер туралы ақпарат халқымыздың тарихын географиялық, этномәдени тұрғыдан анықтауға көмектеседі. Автор диалект омонимдер дегеніміз ұлттық мәдениеттің тілдік айнасы деп атап өтеді.

Кілт сөздер: диалект, омоним, лингвистика, этнолингвистика, семантика, аймақ.

Тіліміздің лексикалық қорын байытатын дереккөздердің бірі - диалектілік ерекшеліктер. Қазақ тіліндегі диалект туралы ғылыми зерттеулерде аумақтық немесе әлеуметтік бірлестіктегі ұжымның қатынас құралы болып табылатын тілдің бір түрі деп айтылған. [2] Аумақтық диалект – бұл тілдің аумақтық шектелген және әдеби тілмен қатар қолданылатын түрі. Тек ауызша түрде өмір сүреді және қатаң нормалары жоқ, стильдік тарамдарға бөлінбейтін тіл. Жергілікті жерлердегі тіл өзгешеліктері, диалектология жөнінде еңбек жазып, қазақ тілі сөйленістерін топтастыру жайында ғалымдар өз еңбектерінде пікір айтқан. [3] Қазақ тілінің диалектологиялық жүйесіндегі лексикалық ерекшеліктер оның тарихи дамуын, этнолингвистикалық қабаттарын және аймақтық сөйлеу дәстүрін көрсетеді. Диалект лексикасының күрделі құбылыстарының бірі – омонимдер. Әдеби тілдегі омонимдер сөз мағынасының тарихи дамуынан немесе дыбыстық сәйкестіктен туса, диалект омонимдер көбінесе ареалдық, мәдени және шаруашылық ерекшеліктердің нәтижесінде қалыптасады.

Диалект омонимдердің семантикалық сипатын зерттеу – қазақ тілінің ішкі семантикалық жүйесін, тарихи лексикалық қабаттарын, өңірлік мәдениеттердің тілге әсерін анықтау үшін маңызды. Бұл мәселе Н. Сауранбаев, С. Аманжолов, Е. Жанпейісов, Ә. Қайдар сияқты ғалымдардың еңбектерінде ішінара қарастырылғанымен, диалект омонимдердің семантикалық жүйесі толық түрде әлі де зерттеуді қажет етеді.

Омонимдер – дыбысталуы бірдей, бірақ мағынасы бөлек сөздер. [1]

Диалект жағдайында омонимдер:

- географиялық тұрғыдан бөлінген мағыналарға ие;
- этномәдени уәждерге негізделеді;
- әр өңірде өзіндік семантикалық реңктермен қолданылады.

Диалект омонимдердің ерекшелігі, олар әдеби тілдегі омонимдерден үш қырымен ерекшеленеді (ареалдық белгісімен, этнолингвистикалық, семантикалық

байланыссыздық). Қазақ тіліндегі диалект омонимдер – тілдің тарихи және мәдени даму нәтижесінде қалыптасқан күрделі семантикалық құбылыс. Олардың мағынасы аймақтық тәжірибеге, этнолингвистикалық ерекшеліктерге, шаруашылық–кәсібилік дәстүрге тікелей байланысты. Диалект омонимдердің семантикалық сипатын зерттеу арқылы қазақ тілінің байырғы лексикалық қоры, көне қабаттары және аймақтық тілдік бейнесі тереңірек танылады. Диалект омонимдер – ұлттық мәдениеттің тілдік айнасы болып табылады. Сондықтан олардың семантикалық табиғатын кешенді зерттеу қазақ тіл біліміндегі өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Қазақстанда диалектілік омонимді зерттеген ғалымдар: С. Аманжолов, Н. Сауранбаев. Бұл ғалымдар диалектологиялық материал жинап сонымен қатар сөздердің мағыналық айырмашылықтарын алғаш талдап, зерттеген ғалымдар. С. Аманжолов: қазақ диалектілерін үш топқа бөліп және сөздердің мағыналық ерекшеліктерін алғаш сипаттады. Н. Сауранбаев ғылыми тұрғыдан диалект сөздердің мағыналық айырмашылығын зерттесе, М. Балақаев өз зерттеуінде диалект лексикасын жүйелеу, жинау, түсіндіру жұмыстарын жүргізді. 1990 жылдары алғаш рет диалектологиялық сөздік жасап жинақтап шыққан ғалымдар Ж. Досқараев, Ә. Нұрмағамбетов, С. Омарбеков, С. Дүйсембековалар болды. Диалект омонимдер – белгілі бір аймақта бірдей дыбысталып, бірақ әртүрлі мағынада қолданылатын тілдік бірліктер. Олар жалпы тілдік омонимиядан бір ғана ерекшелігімен айырылмайды, сонымен бірге ареалдық, әлеуметтік және этномәдени факторларға тәуелді семантикалық жүйесімен өзгешеленеді. Диалектология, лексикология, семасиология, тарихи лингвистика, этнолингвистика бағыттарында диалект омонимдерге қатысты көптеген теориялық ұстанымдар қалыптасқан. Омнимдердің жалпы лингвистикалық табиғаты турасында айтып өтсек жалпы классикалық лингвистикада омонимдер үш негізгі жолмен пайда болады. Олар бірінші дыбыстардың өзгерісінің нәтижесінде – әртүрлі түбірлердің бір дыбыстық формаға ие болуы нәтижесінде болса екінші түрі семантикалық ажырау яғни бір сөздің мағыналарының толығымен бөлініп, байланыстың үзілуі болғаннан ал үшінші кірме сөздердің дыбыстық сәйкестігі дегеніміз – әртүрлі тілден енген сөздер қазақтың төл сөздерімен дыбыстық жағынан сәйкес келуі. Бұл қағидалар диалект омонимдерге де қатысты, бірақ оларға аймақтық семантикалық факторлар қосылады. Диалект омонимдердің классификациялық теориялары бойынша зерттеуші ғалымдар диалект омонимдерді бірнеше түрде жіктейді. Мысалы семантикалық байланысына қарай, толық омонимдер – мағыналары түбірлік жағынан бөлек болса, ал жартылай омонимдер – мағыналардың бір-бірімен әлсіз, яғни жойылып бара жатқандықтан болса, келесі түрі функционалдық омонимдер – аймақтық қолданысқа байланысты ерекшеленеді (мысалы, атауыш сөз – терминдік сөз). Диалект омонимдерді зерттеген теориялық мектептердің өзін кезеңдерге бөлуге болады. Қазақ диалектологиялық мектебі 1950–1980 жылдар аралығында деп алсақ, Оның негізін қалаушылар: Н. Сауранбаев, С. Аманжолов. Бұл мектеп: аймақтық сөздерді жинап, омонимдердің географиялық таралуын бірінші болып көрсетіп қана қоймай, семантикалық өзгешеліктерді жүйелелеп шыққан еді. Семантикалық мектеп 1980–2000 жылдары аралығын алсақ, зерттеуші ғалымдар Е. Жанпейісов, М. Балақаев, Ж. Манкеева. Бұл мектептің негізін салушылардың зерттеушілер

диалект омонимдердің семантикалық құрылымын талдап және мағына ажырасу заңдылықтарын анықтады. Ал келесі кезең этнолингвистикалық мектеп негізін салушы ғалымдар 2000 жылдан бері зерттеген ғалым Ә. Қайдар бағыты: омонимдердің этномәдени уәжін анықтау және қазақ этносындағы мәдени кодтарды зерттеу сонымен қатар ол әр өңір мәдениетінің тілдік бейнесін айқындап шыққан еді. Ал соңғы жылдары жас зерттеушілер диалект омонимдерді мынадай топқа бөліп зерттеп жүр корпус лингвистикасы негізінде, когнитивті семантика тұрғысынан және лингвогеография әдісімен. Сондықтан диалект омонимдер – қазақ тілінің бай, күрделі, әрі этномәдени тұрғыдан маңызды қабаты. Олар халықтың тарихы мен географиясын, мәдениеті мен тұрмысын бейнелейді. Диалект омонимдерді зерттеу қазақ тіл білімінде әлі де өзекті және маңызы жоғары бағыт болып табылады. Жалпы диалект омонимдердің қалыптасу себептері неде деген сұрақ туындайды? Оған бірнеше фактор әсер етеді: тарихи тілдік даму яғни көне мағына бір өңірде сақталып, екінші өңірде жойылуы.

Келесі этномәдени ерекшелік ол дегеніміз шаруашылық түрлерінің (мал бағу, егіншілік, аңшылық) аймақ бойынша әртүрлі болуы. Одан кейін кірме сөздердің әсері тілдердің мысалы татар, ноғай, өзбек, қырғыз, орыс тілдерінен енген сөздердің дыбыстық сәйкестігі болса келесі түрі географиялық тәуелсіз даму – халықтың әр аймаққа таралуы, тұрмыстың оқшаулануы. Қазақ тілінің лексикалық жүйесі ұлттық болмыстың, этномәдени ерекшеліктің, тарихи-әлеуметтік дамудың айнасы ретінде танылады. Тіл ішіндегі аймақтық айырмашылықтар бұл жүйені одан әрі күрделендіре түседі. Осындай күрделі құбылыстардың бірі – диалект омонимдер болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аханов.К. Тіл білімінің негіздері: оқу құралы. Алматы: Өлке. - 2010. Б. 118.
2. Ж. Мұхамбетов. Қазақ диалектологиясы: оқу құралы. Астана: Фолиант. - 2015. Б. 16.
3. Қазақ диалектологиясының мәселелері және профессор Хасан Кәрімұлы. Алматы: Арыс. -2007. Б. - 29.

Кенжебекова Ж.А., Аметова А.Ж.
Академик Е.А. Бокетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ

XXI ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры болғандықтан, білім беру жүйесінде сан қырлы міндеттер мен білім алу сапасында білім беруші мен білім алушының арасында үлкен жауапкершілік тұр. Сондықтан қазақ тілін оқыту әдістемесін әлемдік ақпараттық білім кеңістігінің деңгейіне көтерудің тиімді жолы – білім беру саласын толықтай ақпараттандыру, мемлекеттік тілді оқытуда– ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оңтайлы пайдалану. Ақпараттық технологиялардың бірі – ЖИ платформалары, интерактивті тақта, мультимедиялық және онлайн сабақтар.

Қазіргі заман талабына сай өзге ұлт өкілдерінің жастары мемлекеттік тілді үйренуге қызығушылығын қазақ елінің азаматы ретінде өзін қоғамдағы жеке тұлға дәрежесінде көрсетуден бастау – басқа да тіл үйренушілерге үлгі ретінде көрініс береді. Цифрлық технология – ақпаратты электрондық түрде жасау, сақтау, өңдеу және таратуға арналған заманауи технологиялар жиынтығы. Ол компьютерлер, интернет, мобильді құрылғылар және бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы жүзеге асады. Қазіргі қоғамда цифрлық технологиялар білім беру, медицина, экономика және байланыс салаларында кеңінен қолданылады.

Білім беру саласында цифрлық технологиялардың маңызы ерекше. Олар оқу процесін жеңілдетіп, ақпаратты тез әрі тиімді жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, интернет арқылы оқушылар түрлі білім платформаларын пайдаланып, жаңа ақпарат алып, онлайн сабақтарға қатыса алады. Сонымен қатар электронды кітаптар, бейнесабақтар және интерактивті тапсырмалар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

«Еліміз егемендік алғаннан бері қазақ тілін оқыту, оның әдістемесін жетілдіру күн тәртібінен түспей келеді. Еліміздің осындай мақсат – ұстанымдарына қарай Қазақстан Республикасында тіл саясатын дамытудың 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданды. Тұжырымдаманың басты мақсаты- Қазақстанда тұратын барлық этностардың тілін сақтай отырып, ұлт бірлігін нығайтудың маңызды факторы ретінде саналатын мемлекеттік тілді балабақша, мектеп, жоғары оқу орындарында, мемлекеттік қызмет пен қоғамдық-саяси, әлеуметтік кәсіпкерлік саласында батыл қолданысқа енгізіп, қазақстандықтардың өмірлік қажеттілігіне айналдыру» [2].

Орыс тілді аудиторияда қазақ тілін деңгейлеп оқыту барысында студенттерге білім мен тәрбие беріп қана қоймай, Қазақстанның тарихы мен тарихы мен тілін құрметтейтін, салт- дәстүрді біліп, дәріптейтін жеке тұлғаның, мемлекеттік тілде еркін сөйлейтін бәсекеге қабілетті маманның болашағына бағдар беретін оқытушы сабақты заманауи, инновациялық әдістермен ұйымдастыру қажет.

Тілдік ортада сөздік қоры бар студент өз бетімен тілді меңгеру барысында әр түрлі жағдаятта сұрақтарға еркін, толық жауап бере алады. Берілген тапсырмалар барысында білім алушының тұлғалық ерекшелігін шыңдау, шығармашылық-логикалық болмысын

дамыта отырып жетілдіру мақсатында диалогтік, монологтік сипаттағы тапсырмалар ұйымдастыруға болады.

Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану білім алушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын жүргізулері үшін қажет болса, оқу сабақтарының тақырыптық ерекшеліктеріне қарай және оқытушының біліктілігіне негізделген тақырыпты түсіндіру жұмыстары мен тапсырмалары студенттердің сөйлеу нормаларын дұрыс қолдану күзиретін қалыптастыру міндетіне сай қарастырылады. Сабақ уақытын неғдеу мақсатында ЖИ платформаларын қолдану, ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, оқыту арқылы топтық, жұптық тәсілдері тиімді екенін көрсетеді.

Цифрлық технологиялар қазақ тілі пәнін оқытуда да маңызды рөл атқарады. Мұғалімдер презентациялар, бейнематериалдар және түрлі онлайн платформаларды қолдану арқылы сабақтың мазмұнын байыта алады. Оқушылар мәтін жазу, сөздік қорын дамыту, грамматикалық тапсырмаларды орындау барысында заманауи технологияларды пайдаланады. Мысалы, Google Classroom, Zoom, және Kahoot сияқты цифрлық платформалар онлайн оқытуда кеңінен қолданылады. Бұл құралдар мұғалім мен оқушы арасындағы байланысты жеңілдетіп, тапсырмаларды тез орындауға мүмкіндік береді.

Сабақта мәтінге дейін, мәтінмен жұмыс істеу барысында студент қиын сөздер мен терминдерді есте сақтап, тілдік ортада қолданады. Әр студент креативті ойларын жазбаша да еркін жеткізуге дағдылануы керек..

В1 және В2-1 деңгейіндегі білім алушылар оқылым, тыңдалым әрекеттерінде ұлттық құндылықтар: Қара шаңырақ. Жеті ата. Отбасындағы әкенің орны. Қазақ халқының тыйым сөздері тақырыбында ой- өрістерін дамытып, өзара пікірсайысқа түсе алады. Белгілі бір тақырыпта ЖИ платформаларымен әңгіме, ертегі құрастырып, кері байланыста проблемалық сұрақтар жаза алады. Интеграциялық әдіспен топтық, жұптық жұмыстар орындалып, нәтижесін шығару оқытушыға жеңіл болады.

Мәтінді түсініп оқып, мәтін арқылы өз ойын жеткізу кезінде көркем сөйлеу білім алушының қарапайымнан күрделіге қарай сатылы дамуын көрсетеді

Ақпараттық технологияны оқыту үрдісіне енгізу бағытына қолданылатын жаңа түрдегі құрал – интерактивті тақта. Интерактивті тақтаның көмегімен оқытудың жаңаша әдістерін ойлап табуға болады.

Оқытушылар өз сабақтарында мейлінше интерактивті тақтаны пайдалана отырып, жан-жақты ізденіп, сабақтарын қызықты, әрі тартымды, нәтижелі өткізуге тырысуда. Интерактивті тақтаның мүмкіншілігі шексіз. Оны көрнекілік ретінде қарастырсақ, ол оқу нәтижесінің сапасына оң әсер етері сөзсіз. Бұл – оқытушы мен студент арасындағы коммуникативтік байланысты арттыратын шығармашылық құрал.

Тілді оқытып, үйретудің сапасын арттыру әр түрлі жағдайларға байланысты. Орыс мектебінде оқытылатын қазақ тілі пәнінің түпкі мақсаты – оқушыларға қазақ тілін меңгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет-ғұрпын, тарихын танып талаптандыру, тілін құрметтеуге тәрбиелеу, сонымен қатар Отанды, табиғатты, айналадағы құбылысты, тыныс – тіршілігімен жан-жақты терең таныстыру.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, күзінділігінің қалыптасуына өз әсерін тигізеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдени аралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген. Тек тәжірибе жүзінде жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз.

Қазақ тілін оқыту-үйрету үрдісінде заман талабына сай ЖИ технологияларын ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін үнемі дамытып отыруы талап етеді.

Сабақта интерактивті тақтаны дұрыс пайдалану мазмұнды ұғымдардың қалыптасуына көмектеседі, студенттердің логикалық ойлау және сөйлеу қабілетін дамытуға, нақтылы құбылыстарды қарастыру және талдау негізінде, кейін іс жүзінде қолданылатын тұжырымдарға келулеріне көмектеседі. Сабақ үрдісінде интерактивті тақтаны пайдалану арқылы студенттердің білімі сапалы деңгейде көрінеді. Нәтижесінде интерактивті тақтамен орындалатын жаттығулар студенттердің тақырыпты жан-жақты меңгеруін жеңілдетеді, деректерді есте сақтауға көмегін тигізеді.

Білім берудегі интерактивті тақтаны қолданудың үш бағыты бар:

➤ Презентациялар, демонстрациялар, модельдеуді сабақтарда қолдану

Интерактивті тақта – визуалды ресурс. Сабаққа қажетті кез келген суреттер, сызбалар, кесте, диаграммаларды қолдануға мүмкіндік береді. Интернет желісіне қосылып ақпарат алуға, оқу материалын қозғалмалы күйге келтіру, абстрактілі ойлау мен түсінуді моделдеуге, объектілерді ойлау мен түсінуді моделдеуге, объектілер арасындағы байланыс орнату

➤ Сабақ барысында студенттердің белсенділігінің артуы

Интерактивті тақтамен жаңа сабақ өткізу кезінде тиімді қолдануға болады. Әр пәннің өз ерекшелігімен қатар, өзіндік қиындығы да болады. Сондықтан ұстаздың міндеті осы қиындықты дұрыс құрастырып, сабақтың әр сағатын тиімді өткізу. Жалпы интерактивті тақтаны пайдалана отырып білімін жетілдіру барысында іскерлігін дамыту, тапсырмаларды орындау барысында теориялық білімдерін тиімді пайдалана білу, белсенділік танытып тапсырмаларды жауапты орындаған студенттердің ой-өрісін жан-жақты жетілдіруіне, шығармашылық қабілетін арттыруына, белсенділігін дамытуына ықпалы зор.

Үлгі: Ой қозғау тапсырмалары; пікір алмасу; екінші адамның ойын жалғастыру; қарсы пікір айту; қысқа тұжырымды сөйлеу; ортақ келісімге келу; ойды түйіндеу.

Уақыт үнемдеу.

Сабақ барысында Интерактивті тақтаны қолдану керек. Мысалы, жаңа тақырыпты, үй тапсырмасын жазып уақыт алмаймыз. Алдын ала дайындалған материалдарды қолдану арқылы тақырыпты оқушыларға меңгеру оңай болады. Сабаққа келмей қалған оқушыға дайын материалды беріп, меңгеріп алуын қамтамасыз ету керек.

Интерактивті тақтаны кез келген білім беру саласында әрбір пәнді оқыту үшін қолдануға болады. Интерактивті тақтаны қолданудың негізгі әдістері:

(Ұлыбритания педагогтарының ұсынысы бойынша)

- Экранда көрсетілетін сурет туралы ақпаратты жоғары жаққа жазу;
- Интернеттен алынатын ақпаратты тікелей студенттермен бірге іздестіру;
- Топпен тығыз жұмыс жасау;
- Конференциялар өткізу үшін басқа мектептермен байланыс орнату;
- Интерактивті тақтаны компьютердің көмегімен басқару;
- Қолданылған материалды кейін пайдалану үшін файл түрінде сақтап отыру;
- Бейнероликтер көрсету, электронды оқулықтар пайдалану;
- Сабақ кезінде сақталған файлды студенттерге беру.

Интерактивті тақта:

1. Студенттерге жаңа материалды (иллюстрациялар, фотографиялар, бейнелік, дидактикалық материалдар) көрнекі түрде көрсету құралы болатын болса, екінші жағынан материалды дайындауды және оны қолдану процесінде жеңілдетеді. Алдын ала жүргізілген тәжірибелі презентацияларды пайдалану балалардың оқуға деген ынталығын арттырып, сабақтың қызғылықты өтуін қамтамасыз етіп, оған дайындалу мерзімін ең бастысы мұғалімнің уақытын қысқартады.

2. Компьютерлік сауатты болуды талап етеді. Өйткені сабаққа қажетті оқу материалдарын алдын ала мұғалімнің өзі дайындап қояды.

3. Интернет желісінен ақпарат іздеп, оны жүктеп алу жұмыстарын жасауды үйренеді.

4. Электронды оқулықтарды пайдалана білуінің арқасында, оқытушы жан-жақты дайындалады, ақпараттық технологияны еркін меңгеріп, бәсекеге қабілетті студен-маман тәрбиелейді.

Білім берудің кез-келген саласында электрондық оқулықтарды пайдалану студенттердің өз бетінше жұмысын және олардың жоғары танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Сапалы электронды оқулық қашықтықтан оқытуға, тіл үйренушінің өздігінен оқып үйренуіне мүмкіндік береді.

Қазақ тілінің қоғамдық қызметін кеңейтіп, оның маңызын, қажеттілігін табиғи түрде арттыру, жан-жақты дамытудың бірден-бір жолы – тілді үйретудің сапасына қатаң талап қою, тіл үйренушілердің өздігінен білім алуын ұйымдастырумен бірге оның нәтижелеріне тұрақты бақылау жасау. Бақылау жасау – адамның өзінің алдына қойған мақсатына қарай жүзеге асырылатын әрекетінің дұрыстығын қадағалау, тексеру. Компьютер тіл үйренушінің жауабын бағалайды, келесі кезекте қандай материал ұсынылуы қажет екенін анықтайды. Оқу үдерісінде компьютер оқытушы, электронды интерактивті тренажер, эксперт, іс-әрекет серіктесі, құралы, үйретуші, тексеруші, бағалаушы қызметтерін атқарады.

Орыс тілді топтарда қазақ тілін оқытуда қолданылатын бақылау, бағалау тапсырмаларын, аралық, қорытынды сынақтарды компьютерлік жолмен оындау кезінде тексеруге кететін уақыт мөлшерін бірнеше есеге үнемдеуге, бақылау мен тексеруде әділдікке қол жеткізуге болады. Компьютердің мультимедиялық ерекшелігі тест

тапсырмаларын алуан түрлі етіп, сөйлесу әрекетінің барлық түрін қамти отырып, қатысым әрекетіне негіздей құруға мүмкіндік береді.

Сабақты тиімді ұйымдастырудың бір жолы– ЖИ платформаларын қолдану, заман талабына сай электронды оқу құралдарын, интерактивті тақтаны пайдалана отырып жүргізу. Тіл үйренушіге мәтінді электронды оқу құралдарынан компьютер көмегімен тыңдатып, сұрақтарға жауап беріп, мәтін негізінде бірнеше грамматикалық тапсырмалар орындауға мүмкіндік беріледі. Бастысы – тапсырмалар күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттарға негізделіп беріледі, яғни бұл тіл үйренушінің тілді жеңіл түсініп, тез меңгеруіне көмектеседі. Жасанды интеллект – адамның ойлау қабілетіне ұқсас әрекеттерді орындай алатын компьютерлік жүйелердің жиынтығы. Ол мәтінді талдау, аудару, сұрақтарға жауап беру, мәтін құрастыру сияқты көптеген қызметтерді атқара алады. Қазақ тілі сабағында мұндай мүмкіндіктер оқушылардың тіл үйрену процесін жеңілдетіп, олардың қызығушылығын арттырады. Ендеше, әрбір оқытушының жеке тәжірибесі, шығармашылығы сабақ барысында ақпараттық технологиялық мүмкіндіктерді пайдалануда өз нәтижесін береді.

Қорытындылай келе, цифрлық технологиялар қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Олар оқушылардың білім алу мүмкіндігін кеңейтіп, оқу процесін тиімді әрі заманауи деңгейде ұйымдастыруға көмектеседі. Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуы білім беру саласына да үлкен өзгерістер әкелуде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып отыр. Қазақ тілі пәнін оқытуда да жасанды интеллектті қолдану оқушылардың білімін жетілдіруге, тілдік дағдыларын дамытуға және оқу процесін қызықты әрі нәтижелі етуге көме

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында тіл саясатын дамытудың 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. https://prg.kz/document/?doc_id=38463314
2. Құдайбергенова К.С. Инновациялық педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2020.
3. Сүлейменова Э.Д. Цифрлық лингвистика және білім беру. – Астана, 2022.
4. Қазақ тілін оқытуда жасанды интеллектіні қолдану <https://tilalemi.kz/>

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

Executive Editor-in-Chief: PhD Oleh M. Vodiany

March 2026

ISSUE 3(81)

The results of scientific researches, errors or omissions are the authors' responsibility

Founder: "iScience" Sp. z o. o.,
NIP 5272815428

Subscribe to print 05/04/2026. Format 60×90/16.
Edition of 100 copies.
Printed by "iScience" Sp. z o. o.
Warsaw, Poland
08-444, str. Grzybowska, 87
info@sciencecentrum.eu, <https://sciencecentrum.eu>

ISBN 978-83-949403-3-1

